

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΣΣΔ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΜΕ ΔΥΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

Τοῦ **ΤΑΣΟΥ ΦΑΚΙΟΛΑ**

Δρ. Ἴνστιτούτου Ἐρευνῶν Παγκόσμιας Οικονομίας και
Διεθνῶν Σχέσεων Μόσχας, Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν ΕΣΣΔ

Πριν επιχειρηθεῖ ἡ ἐξέταση τῶν προοπτικῶν ἀνάπτυξης τῶν Ἀνατολικῶν και Δυτικῶν χωρῶν και τῶν δυνατοτήτων προσπέρασης τῶν δεύτερον ἀπό τις πρώτες κρίνεται ἀπαραίτητο να διευκρινιστεῖ ποια κριτήρια θα χρησιμοποιηθοῦν και ακριβέστερα ποια μεθοδολογία θα ακολουθηθεῖ στην ἐκτίμηση τῶν οικονομικῶν αποτελεσμάτων.

Ἡ ἐπιλογή της μεθοδολογίας ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία ἐπειδὴ ἡ σοβιετικὴ μέθοδος υπολογισμοῦ τῶν βασικότερων οικονομικῶν δεικτῶν, και πρώτα ἀπ' ὅλα τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος, διαφέρει ριζικά της Δυτικῆς.

1) Ἡ σοβιετικὴ μέθοδος υπολογισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος

Σύμφωνα μέ τὴ σοβιετικὴ μεθοδολογία ἀπό το σύνολο τῶν υπηρεσιῶν στο ἐθνικό εισόδημα υπολογίζονται μόνο το ἐμπόριο και οἱ μεταφορές-ἐπικοινωνίες και ἀπό τις τελευταίες μόνο «οἱ μεταφορές φορτίων και ἐκεῖνο το μέρος τῶν ἐπικοινωνιῶν πού ἐξυπηρετεῖ τὴν υλικὴ παραγωγή»¹.

Ὅπως εἶναι γνωστό στις ανεπτυγμένες Δυτικὲς χώρες οἱ υπηρεσίες συνιστοῦν τα 2/3 περίπου τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχωρίου Προϊόντος (ΑΕΠ). Μέ τὴ σοβιετικὴ ὁμως μέθοδο υπολογισμοῦ, δπου μόνο τό 1/3 περίπου τοῦ συνόλου τῶν υπηρεσιῶν υπολογίζεται πὼς συμμετέχει (σαν προέκταση της διαδικασίας τῆς υλικῆς παραγωγῆς) στό μέγεθος τοῦ ΑΕΠ, μέχρι τό μισό περίπου τοῦ ΑΕΠ τῶν προηγμένων χωρῶν δεν λαμβάνεται ὑπ' ὄψη. Ἀπό τὰ παραπάνω συνάγεται πὼς στην ἐκτίμηση τῶν αποτελεσμάτων τοῦ συναγωνισμοῦ πολὺ μεγάλη σημασία θά ἔχει τό αν θα υπολογιστεῖ τό σύνολο τῆς παραγωγῆς-υλικῆς και υπηρεσιῶν ἢ μόνο ἡ υλικὴ σύν ἵνα μικρό μέρος τῶν υπηρεσιῶν.

Οἱ Σοβιετικοὶ ἐξακολουθοῦν να εἶναι δέσμοιοι κριτηρίων, πού ἡ σημασία τους ἔχει ἀλλάξει ριζικά. Συνεχίζουν να ἐκτιμοῦν τὴ θέση τους στην παγκόσμια οἰκονομία στή βάση τῆς παραγωγῆς ορισμένων βασικῶν μὲν, ἀλλὰ δχι και καθοριστικῶν για

1. Λαϊκὴ Οἰκονομία ΕΣΣΔ 1978. Μόσχα (Σέ συνέχεια Μ) 1979, σελ. 573.

τό μέγεθος του εθνικού εισοδήματος προϊόντων. Αναφέρονται αδιάκοπα στο μέγεθος της παραγωγής χάλυβα, τσιμέντου, σιδηρομεταλλεύματος, υφασμάτων, υποδημάτων κ.ά. που έχουν επιτύχει και μιλούν με υπερηφάνεια για την πρώτη θέση που κατέχουν στα πιο πάνω είδη στην παγκόσμια παραγωγή.¹ Δεν θέλουν, και για πολιτικο-ιδεολογικούς λόγους δεν είναι εύκολο να παραδεχτούν, πώς θεωρητικά και πρακτικά τέτοιου είδους δείχτες έχουν πάψει πλέον να απεικονίζουν την πραγματική κατάσταση μιας χώρας². Τό 1977 ή ΕΣΣΔ παρήγαγε περισσότερη άπ' ότι τό 1950 δλος ό κόσμος (συμπεριλαμβανομένων και των σοσιαλιστικών χωρών) ηλεκτρική ενέργεια (1150 δισ. κιλοβατώρες έναντι 989 δισ.), πετρέλαιο (546 έκ. τόν. έναντι 521 έκ.), αέριο (346 δισ. μ³ έναντι 191 δισ.), συνθετικά και πλαστικά (3,3 έκ. τόν. έναντι 1,6 έκ.)³. Μέ αφετηρία τά πιο πάνω προϊόντα, καθώς και ορισμένα άλλα,

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

Όγκος παραγωγής και ποσοστό συμμετοχής χωρών ΚΟΜΕΚΟΝ στην παγκόσμια βιομηχανική παραγωγή ορισμένων ειδών

	Όγκος παραγωγής		Συμμετοχή στην παγκόσμια παραγωγή %	
	1975	1980	1975	1980
Ήλεκτρενέργεια, δισ. κιλοβατώρες	1386	1726	21,2	21,3
Κάρβουνο, έκ. τόν.	696	726	29,7	26,2
Λιγνίτης, έκ. τόν.	605	634	70,1	66,4
Πετρέλαιο, έκ. τόν.	508	618	19,2	20,7
Φυσικό αέριο, δισ. μ ³	320	462	24,6	31,2
Χυτοσίδηρος, έκ. τόν.	133	144	27,2	27,7
Χάλυβας, έκ. τόν.	193	210	29,9	30,6
Έλάσματα, έκ. τόν.	138	159	30,0	28,0
Λιπάσματα, έκ. τόν. (ώφέλιμη ουσία)	34	39	36,6	31,7
Τσιμέντο, έκ. τόν.	182	194	26,2	23,0

Πηγή: 'Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ. 'Ινστιτούτο Παγκόσμιας Οικονομίας και Διεθνών Σχέσεων. «Διεθνής Έπετηρίδα 1981» Μ., «πολ. έκδ.» 1981, σελ. 59

1. α) Ν. Μπαραμπάνωφ, Σ. Ζαγλάντινα. Ό Όκτώβρης και ή σοσιαλιστική οικονομία. «Παγκόσμια Οικονομία και Διεθνείς Σχέσεις» (Σέ συνέχεια «ΜΕΙΜΟ») 1967, Νο. 9 β) Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ. 1978. σελ. 49.

2. Σέ αντίθεση μέ τήν επίσημη γραμμή ό Σοβιετικός οικονομολόγος Ι. Πάσκο σέ συζήτηση στοργυλής Τράπεζας του περιοδικού «Θέματα Οικονομίας» εξέφρασε τήν άποψη πως ένώ πρώτα τό οικονομικό δυναμικό μιας χώρας καθορίζονταν από τόν όγκο της παραγωγής χάλυβα σήμερα ή χρησιμοποίηση αυτής της μεθόδου δεν έχει νόημα. «Θέματα Οικονομίας» 1979, Νο. 2 σελ. 42. Τέτοιου είδους όμως απόψεις που τις ενστερνίζονται πολλοί σοβιετικοί οικονομολόγοι, για ευνόητους λόγους δεν προβάλλονται.

3. L. Abalkin. The economic system of socialism. Μ. «Progress» 1980 p. 44

συνάγεται τό συμπέρασμα πώς «ή Σοβιετική Ένωση παράγει σήμερα περισσότερο άπ' ότι παρήγαγε όλος ό κόσμος πριν ένα τέταρτο του αιώνα»⁴. Μέ παρόμοιο τρόπο και μέ δείκτες παραγωγής προϊόντων κυρίως σαν εκείνους τοῦ παρακάτω πίνακα καθορίζεται και ή συμμετοχή της ΚΟΜΕΚΟΝ στην παγκόσμια βιομηχανική παραγωγή, πού υπολογίζεται στό ένα τρίτο της παγκόσμιας.⁵

Άπό πλευράς ΚΟΜΕΚΟΝ δέν φαίνεται νά λαμβάνεται ύπ' δψη πώς οί μεγάλες επιδόσεις στό βιομηχανικό τομέα, όταν αυτές μάλιστα δέν συνοδεύονται άπό ποιοτικούς δείκτες και αντίστοιχες επιδόσεις στους άλλους τομείς της οίκονομίας, δέν είναι πλέον δυνατόν να αποτελούν καθοριστικό κριτήριο για τήν κατάταξη μιας χώρας στην κατηγορία των πιά ανεπτυγμένων.

Τό 1981 στό ΙΧ έκτακτο συνέδριο τοῦ πολωνικού εργατικού κόμματος υπογραμμίστηκε πώς ή Πολωνία εισήλθε στην πρώτη δεκάδα των βιομηχανικών χωρών τοῦ κόσμου.¹ Παρόμοια αξιολόγηση κάνουν και οί Σοβιετικοί². Έάν όμως γίνει αποδεκτό πώς στό μερίδιο της Πολωνίας αναλογεί τό 2,2% της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής και τό 2% τής γεωργικής³, πού σημαίνει πώς στην κατά κάτοικο παραγωγή βιομηχανικών και γεωργικών προϊόντων ή χώρα βρίσκεται σχεδόν τρεις φορές πάνω άπό τό μέσο παγκόσμιο επίπεδο, τότε ή έλλειψη βασικών ειδών και πρώτα άπ' όλα τροφίμων και ή αδυναμία τής χώρας νά ξεπληρώσει τα μεγάλα χρέη της στό εξωτερικό⁴ δείχνουν πώς ή αποτελεσματικότητα τής οίκονομίας της είναι, όπως και στην ΕΣΣΔ, σέ πολύ χαμηλό επίπεδο. Χώρες δέ μέ χαμηλή, σέ σύγκριση μέ άλλες, αποτελεσματικότητα τής οίκονομίας τους δέν μπορούν να συγκαταλέγονται στή χορεία των πιά ανεπτυγμένων χωρών τοῦ κόσμου, μόνο και μόνο επειδή κατέχουν περίοπτη θέση σέ μερικούς ποσοτικούς δείκτες ενός τομέα τής οίκονομίας και συγκεκριμένα εκείνου τής βιομηχανίας. Πολύ περισσότερο όταν ό τομέας αυτός άπό καιρό έχει πάψει νά παίζει πρωτεύοντα ρόλο στις προηγμένες οίκονομίες.

Στην ΕΣΣΔ ό τομέας των υπηρεσιών είναι τεχνητά συμπιεσμένος και δέν προβλέπεται στό κοντινό μέλλον νά γνωρίσει τήν επιβαλλόμενη ανάπτυξη. Δέν συμβαίνει τό ίδιο μέ τις ΗΠΑ και τις άλλες προηγμένες χώρες, όπου στον τομέα των υπηρεσιών απασχολείται τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ εργατικού δυναμικού, παράγεται τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ έθνικού εισοδήματος και ρίχνεται τό κύριο βάρος των προσπαθειών για ανάπτυξη. "Όπως σημειώνει ό σοβιετικός καθηγητής Γκρόμωφ, όσο ψηλότερο είναι τό οικονομικό επίπεδο μιας κοινωνίας, τόσο μεγαλύτερη σημασία αποκτά «ή παραγωγή μη υλικών αξιών χρήσης»⁵ δηλ. των υπηρεσιών.

4. L. Abalkin. How the soviet economy is run. Μ. 1980. p. 99

5. Λαϊκή Οίκονομία ΕΣΣΔ. 1974 σελ. 98 και 1978 σελ. 47.

1. «Πράβντα» 15.7.1981 σελ. 5

2. Σύμφωνα μέ τό παραγωγικό της δυναμικό ή Πολωνία κατατάσσεται μεταξύ των 10 πρώτων βιομηχανικών χωρών του κόσμου. «Χώρες του κόσμου» Πολιτικο-οικονομικός Όδηγός.Μ. «Πολιτ. έκδ.» 1981. σελ. 87

3. «ΜΕΙΜΟ» 1979 Νο. 9 σελ. 17-18

4. Τα χρέη τής Πολωνίας στις Δυτικές χώρες έφτασαν στό τέλος του 1980 τά 23 δισ. δολ. « Χώρες τοῦ κόσμου». Ο.Π. σελ. 88. Τά χρέη αυτά αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο τό 1981 και υπολογίζεται ότι κυμαίνονται στα 28-30 δισ. δολ.

5. Σ. Γκρόμωφ. Ό οικονομικός ρόλος του τομέα των υπηρεσιών «ΜΕΙΜΟ» 1968 Νο. II σελ. 83-

Άπα τὰ δσα αναφέρθηκαν συνάγεται πώς στην ΕΣΣΔ και κατ' επέκταση στις 'Ανατολικές χώρες,⁶ στην εκτίμηση των οικονομικών μεγεθών και πρωταρχικά του εθνικού εισοδήματος, ακολουθείται μεθοδολογία διαφορετική εκείνης στή Δύση. Για να είναι λοιπόν δυνατές οι συγκρίσεις θεωρήθηκε αναγκαίο νά χρησιμοποιηθούν στοιχεία αποκλειστικά σοβιετικής προέλευσης.

2. Προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης ΕΣΣΔ, 'Ανατολικών χωρών μέχρι το 2000.

Προβλέπεται πώς στις δύο τελευταίες δεκαετίες του αΐωνα μας ό μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της ΕΣΣΔ θα είναι 7% καί τών ευρωπαϊκών χωρών της ΚΟΜΕΚΟΝ¹ 5,5%. Στο ίδιο διάστημα ό ρυθμός πού προβλέπεται για τις ΗΠΑ είναι 3,8%, τις άλλες βιομηχανικές χώρες της Δύσης-4,4% καί τις αναπτυσσόμενες χώρες-4,8%².

Κατά τον σύγγρα οικονομολόγο Σιμάϊ «οί χώρες της ΚΟΜΕΚΟΝ τό πιθανότερο είναι τό 1990-2000 νά προσπεράσουν στην κατ' άτομο παραγωγή τις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες καί σ' αυτό τό πλαίσιο ή κατ' άτομο παραγωγή στή Σοβιετική Ένωση μπορεί νά είναι υψηλότερη εκείνης στις Ένωμένες Πολιτείες³.

Πριν εξεταστεί κατά πόσο οι προβλέψεις αυτές μπορούν νά υλοποιηθούν θα πρέπει νά εξηγηθεί ή έλλειψη σοβιετικών προβλέψεων. Ή αιτία οφείλεται ασφαλώς στο διτι λόγω της μή επαλήθευσης τών προηγουμένων προβλέψεων (βλ. επόμενη παράγραφο) οι σοβιετικοί ηγέτες διστάζουν νά κάνουν οι ίδιοι νέες. Καί δπως αποφεύγουν νά συγκεκριμενοποιήσουν τότε ή ΕΣΣΔ θά οικοδομήσει τον κομμουνισμό, έτσι αποφεύγουν καί νά καθορίσουν πότε ή χώρα τους θά επιτύχει τον τελικό της στόχο — τό προσπέρασμα τών οικονομικά προηγμένων χωρών.

Σέ αντίθεση μέ τό παρελθόν οι ηγέτες της χώρας δέν επιθυμούν νά δεσμευτούν καί νά προσδιορίσουν χρονικά δρια, στα πλαίσια τών οποίων ή ΕΣΣΔ θά καταλάβει τήν πρώτη θέση στον κόσμο στον όγκο καί στην κατ' άτομο παραγωγή. 'Αντί τοῦ καθορισμού συγκεκριμένου χρονικού ορίου για τό προσπέρασμα τών Δυτικών, σέ τέτοιους βασικούς δείκτες, δπως π.χ. στην παραγωγικότητα της εργασίας, υποστηρίζεται μέ γενικότητες διτι «σέ τελευταία ανάλυση ό σοσιαλισμός θά κερδίσει τό συναγωνισμό καί στον τομέα τής αποτελεσματικότητας τής κοινωνικής παραγωγής καί θά φτάσει τό υψηλότερο στον κόσμο επίπεδο παραγωγικότητας εργασίας, απόδοσης του παραγωγικοῦ κεφαλαίου καί ορθολογικής χρησιμοποίησης τοῦ φυσικοῦ πλούτου⁴. Ή πραγματοποίηση δμως τών πιο πάνω σκοπών εναποτίθεται στό μέλλον

6. Σάν ανατολικές χώρες έδώ εννοούνται οι ευρωπαϊκές χώρες του Συμβουλίου Οικονομικής 'Αλληλοβοήθειας δηλ. τής ΚΟΜΕΚΟΝ.

1. Πολωνία, 'Ανατολ. Γερμανία. Τσεχοσλοβακία Ουγγαρία, Ρουμανία καί Βουλγαρία.

2. G. Shakhnazarov. The destiny of the world. The socialist shape of things to come. Μ. «Progress» 1979, p. 184. Οι πιο πάνω προβλέψεις πού ανήκουν στον Ούγγρο οικονομολόγο Μιχάλου Σίμαϊ καί παραθέτονται στην εργασία του καθηγητή Σακναζάραφ, φαίνεται νά γίνονται αποδεκτές από τους Σοβιετικούς.

3. 'Εκεί.

4. Γ. Όλσεβιτς. Ό οικονομικός μηχανισμός τοῦ σοσιαλισμοῦ καί οι άντικομμουνιστικές θεωρίες. «ΜΕΙΜΟ» 1970 No. 7 σελ. 3

χωρίς νά προσδιορίζεται συγκεκριμένο χρονικό δριό. «Στο ορατό μέλλον ή ΕΣΣΔ θα φτάσει και θα ξεπεράσει τις ηγέτιδες καπιταλιστικές χώρες σέ δλους τους βασικούς οικονομικούς δείκτες²».

Ή επιφυλακτικότητα είναι τόσο έντονη ώστε νά γίνεται ή προειδοποίηση πώς ή πραγματοποίηση των σχεδίων πού προγραμματίστηκαν για τις προσεχείς δύο δεκαετίες δέν σημαίνει πώς τα προβλήματα ανάπτυξης της σοβιετικής οικονομίας θά λυθούν σ' αυτό τό διάστημα³.

Στίς -προβλέψεις πού αναφέρθηκαν πιο πάνω και αφορούν τό ρυθμό ανάπτυξης τής ΕΣΣΔ και τών ΄Ανατ. χωρών μπορούν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα:

Πρώτον: Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ό ρυθμός ανάπτυξης τής σοβιετικής οικονομίας μειώνεται. Στα πρώτα προπολεμικά πεντάχρονα (1928-1940) τό εθνικό εισόδημα αυξήθηκε περισσότερο από 5,0 φορές¹, στή δεκαετία 1950-1960 2,5 φορές², τό 1960-1970 2,0 φορές και τό 1970-1980 μόνο 1,62 φορές³. "Όπως φαίνεται από τά στοιχεία τοῦ πίνακα II στο Χ πεντάχρονο (1976-1980) ό ρυθμός ανάπτυξης ελαττώθηκε κατά δύο και πλέον φορές σέ σύγκριση μέ εκείνον τής περιόδου 1951-1974 (3,5% έναντι 8,2%). Μείωση σέ σύγκριση μέ τήν πιο πάνω περίοδο προβλέπεται και για τό XI πεντάχρονο 1981-1985.

΄Αξίζει νά σημειωθεί πώς στο Χ πεντάχρονο ό ρυθμός ανάπτυξης τής σοβιετικής οικονομίας (3,5%) ήταν δύο φορές χαμηλότερος τών προβλέψεων τοῦ οὔγγρου οικονομολόγου Σιμάι (7,0%), ενώ στό νέο XI πεντάχρονο ό ρυθμός προβλέπεται νά είναι ακόμα πιο χαμηλός (3,4%).

΄Η τάση τής μείωσης τοῦ ρυθμοῦ ανάπτυξης εκδηλώθηκε στή βιομηχανική και γεωργική παραγωγή, στίς επενδύσεις και στην παραγωγικότητα. Σέ σύγκριση μέ τήν περίοδο 1951-1974 στην περίοδο 1976-1980 ό ρυθμός αύξησης τής βιομηχανικής παραγωγής μειώθηκε από 9,7% σέ 4,4%, τής γεωργικής παραγωγής — από 3,8% σέ 1,7%, τών επενδύσεων — από 9,2% σέ 5,2% και τής παραγωγικότητας στή βιομηχανία — από 6,2% σέ 3,2%. ΄Η μείωση συνεχίστηκε καί τό 1981. Συγκεκριμένα ή αύξηση στό εθνικό εισόδημα, τήν παραγωγικότητα στή βιομηχανία καί τή βιομηχανική παραγωγή ήταν περίπου 2-3 φορές χαμηλότερη άπ' διτ ήταν κατά μέσο δρο εκείνης στην περίοδο 1951-1974.

Στην τελευταία εικοσαετία ή πτώση τοῦ ρυθμοῦ αύξησης τής παραγωγικότητας είναι συνεχής (πίν. VI). Συγκεκριμένα στίς περιόδους 1961-1970, 1971-1980, 1976-1980 καί τό 1981 ό μέσος ετήσιος ρυθμός παρουσίασε τήν ακόλουθη εξέλιξη: 6,4%, 3,9%, 3,2% καί 2,5% αντίστοιχα.

2. L. Danilov. Soviet five year plans, M. 1980 p. 117

3. Agrarian Relations in the USSR. M. 1980 p. 188

1. καί 2: Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ, 1972 σελ. 56 καί 1978 σελ. 32

3. Στατιστική επετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981 σελ. 41.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ

Ρυθμός ανάπτυξης σοβιετικής οικονομίας στην περίοδο
1951-1981 και (πρόβλεψη) τὸ 1981-1985 (%)

	1951-74	1976-80	1981	1981-85
Ἐθνικὸ εἰσόδημα	8,2	3,5	3,2	3,4
Βιομηχανικὴ παραγωγή	9,7	4,4	3,4	4,7
Γεωργικὴ παραγωγή	3,8	1,7	-2,0	2,5
Ἐπενδύσεις	9,2	5,2		1,9
Παραγωγικότητα στὴ Βιομηχανία	6,2	3,2	2,7	4,4

Στοιχεία και υπολογισμοί στη βάση:

- α) Στατιστικὴ επετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ, 1981 σελ. 33, 135,142
- β) «Πράβντα» 28.2.1981 σελ. 2,3.
- γ) «Κομμουνιστής» 1981, Νο 17 σελ. 8
- δ) «Νέοι Καιροί» 1982 Νο. 5 σελ. 24
- ε) Λαϊκὴ Οικονομία ΕΣΣΔ 1974 Μ. «Στατιστικὴ» 1975 σελ. 102

Δεύτερον: Ὅπως στὴν ΕΣΣΔ Ἐτα και στὴς Ἄνατ. χώρες, στὴν περίοδο 1950-1980 ἀπὸ δεκαετία σὲ δεκαετία ὁ ρυθμὸς ἀνάπτυξης, Ἰδιαιτέρα ἐκεῖνος τῆς βιομηχανίας, παρουσιάζει πτώση¹. Στὴ δεκαετία 1971-1980 στὴς κυριότερες ευρωπαϊκὲς χώρες τῆς ΚΟΜΕΚΟΝ ὁ μέσος ετήσιος ρυθμὸς ἀύξησης τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος ἦταν: Ἄνατολικὴ Γερμανία 4,7 Πολωνία 5,4 Τσεχοσλοβακία 4,5 Ουγγαρία 4,9².

Οἱ πιο πάνω ρυθμοὶ εἶναι σημαντικὰ χαμηλότεροι ἐκείνων τῶν προηγουμένων δεκαετιῶν (1951-1970)² καθὼς και ἐκείνων πού προβλέπονται γιὰ τὴν περίοδο μέχρι τὸ 2.000 (5,5). Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ πὼς οἱ ρυθμοὶ πού προβλέπονται γιὰ τὴν τρέχουσα πενταετία εἶναι χαμηλότεροι και τῶν μὲν και τῶν δέ. Στὴν Ουγγαρία, π.χ. ἡ ἀύξηση τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος προβλέπεται νὰ ἀνέλθει σὲ 14-17% στὴν περίοδο 1981-1985³, πού σημαίνει και μέσος ετήσιος ρυθμὸς γύρω στὸ 2,9%. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς εἶναι 1,5 και πλέον φορὰ χαμηλότερος ἐκείνου τῆς περιόδου 1971-1980 (2,9% ἐναντι 4,9%) και σχεδόν 2 φορές χαμηλότερος ἐκείνου πού προβλέπεται γιὰ τὴς ευρωπαϊκὲς χώρες τῆς ΚΟΜΕΚΟΝ μέχρι τὸ 2.000 (2,9% ἐναντι 5,5%).

Τρίτον, στὴν ΕΣΣΔ οἱ στόχοι τοῦ νέου πεντάχρονου 1981-1985, σὲ σύγκριση μὲ κείνους πού πραγματοποιήθηκαν στὸ προηγούμενο (1976-1980) (πίν. Η) εἶναι σχε-

1. α) Ἡ ΕΣΣΔ και οἱ ξένες χώρες μετὰ τὴ νίκη τῆς μεγάλης Ὀκτωβριανῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐπαύστασης, Μ. «Στατιστικὴ» 1970, σελ. 63.

β) Στατιστικὴ Ἐπετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ, 1981, σελ. 41

1. Ὑπολογισμοὶ στὴ βάση. Στατιστικὴ επετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981. σελ. 26, 28, 31,34

2. Στὴν περίοδο 1951-1968 ὁ μέσος ετήσιος ρυθμὸς ἀύξησης στὴς χώρες τῆς ΚΟΜΕΚΟΝ ἦταν (%): Στὸ ἔθνικὸ εἰσόδημα, 8,3, στὴ βιομηχανικὴ παραγωγή 10,3, στὴ γεωργικὴ 3,8 (Ἡ ΕΣΣΔ και οἱ ξένες χώρες μετὰ τὴ νίκη...ο.π. σελ. 23).

3. Διεθνῆς επετηρίδα 1981 Μ. 1981 σελ. 75.

δον ίδιοι στο ρυθμό αύξησης (%) του έθνικοῦ εισοδήματος (3,4 έναντι 3,5), μεγαλύτεροι στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής (4,7 έναντι 4,4), τής γεωργικής (2,5 έναντι 1,7) και τής παραγωγικότητας τής εργασίας (4,4 έναντι 3,2), όμως σχεδόν τρεις φορές μικρότεροι στην αύξηση των επενδύσεων (1,9 έναντι 5,2). Τα αποτελέσματα του πρώτου χρόνου 1981 υπολείπονται σημαντικά ή κατά πολύ δλων των στόχων του πεντάχρονου. Άλλα και αν ακόμα πραγματοποιηθούν στό ακέραιο δλοι οί στόχοι του προγράμματος, ό ρυθμός ανάπτυξης τής σοβιετικής οικονομίας θα είναι μικρότερος του μισού εκείνου που προβλέπεται για τήν περίοδο μέχρι τό 2.000 (3,4% έναντι 7,0%). Για να πραγματοποιηθούν οί προβλέψεις θα πρέπει στην περίοδο 1986- 2000 νά καλυφθεί και ή καθυστέρηση που θα προκληθεί από τόν ελαττωμένο ρυθμό ανάπτυξης του πεντάχρονου 1981-1985. Τούτο σημαίνει πως ή σοβιετική οικονομία στα τελευταία 15 χρόνια του αιώνα μας θα πρέπει νά αναπτυχθεί μέ ετήσιο ρυθμό 8,5% περίπου, πράγμα ελάχιστα πιθανό.

Τέταρτον: Οί παράγοντες που επιδρούν ανασταλικά στους ρυθμούς ανάπτυξης τής σοβιετικής οικονομίας είναι πολλοί¹ και ή αρνητική τους επίδραση μέ τόν καιρό μεγαλώνει. Οί παράγοντες αυτοί, στην πλειοψηφία τους ισχύουν και για τίς 'Ανατ. χώρες και ορισμένοι άπ' αυτούς αναγνωρίζονται και από σοβιετικής πλευράς². Παράλληλα δέν διαφαίνονται στον ορίζοντα άλλοι παράγοντες που θά μπορούσαν νά εξουδετερώσουν τήν αρνητική επίδραση τών πρώτων και νά ανατρέψουν τήν πτωτική τάση, πράγμα που θά έδινε τή δυνατότητα στή σοβιετική οικονομία, καθώς και σε κείνες τών 'Ανατ. χωρών νά αυξήσουν τους προηγούμενους ρυθμούς ανάπτυξης τους.

Μέ βάση τά δσα αναφέρθηκαν μπορεί νά υποστηριχθεί πως στην περίοδο μέχρι τό 2.000 ό μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης τής σοβιετικής οικονομίας (7%), όπως και εκείνος τών 'Ανατ. χωρών (5,5%) που προβλέπονται από τόν σύγρο οικονομολόγο Σίμαϊ και γίνονται, μέ έμμεσο τρόπο, αποδεκτοί από τους Σοβιετικούς είναι ελάχιστα πιθανόν νά πραγματοποιηθούν.

3. Οι προβλέψεις για τήν προσπέραση των προηγμένων οικονομιών και ή πραγματικότητα

Στην παράγραφο αυτή θά έξεταστοῦν κατά πόσον επαλήθευσαν οί προβλέψεις ότι ή ΕΣΣΔ θά ξεπερνοῦσε τίς ΗΠΑ και τίς άλλες προηγμένες χώρες στον δγκο και

1. Βλ. Τάσου Φακιολά. 'Ανάλυση Οικονομικής Πολιτικής ΕΣΣΔ. 'Ανατολικών χωρών. 'Αθήνα 1982. εκδόσεις «Σάκκουλα» κεφ. VII. 'Η εργασία αυτή βασίζεται, όπως και τό άρθρο, αποκλειστικά σε στοιχεία σοβιετικής (μερικά ανατολικο-ευρωπαϊκής) προέλευσης.

2. Τό σπουδαιότερο θεωρητικο-πολιτικό περιοδικό του κόμματος π.χ. σε κύριο άρθρο του προβλέπει πως στην τρέχουσα δεκαετία στην ανάπτυξη τής παραγωγής «αισθητά θά επιδράσουν ή μείωση τής αύξησης τών εργατικών πόρων, ή άνοδος τών δαπανών, που σχετίζονται μέ τήν αξιοποίηση τής 'Ανατολής και τής Σιβηρίας καθώς και τών εξόδων για τή διαφύλαξη του περιβάλλοντος». Θά επιδράσουν επίσης «ή ανάγκη τής ριζικής ανακαίνισης πολλών πεπαλαιωμένων επιχειρήσεων, ό εκσυγχρονισμός του δδικοῦ δικτύου, τών μεταφορών και επικοινωνιών, ανάλογα μέ τίς αυξανόμενες ανάγκες τής οικονομίας» («Κομμουνιστής» 1981. No. 6, σελ. 7).

στην κατ' άτομο παραγωγή, στην βιομηχανική και γεωργική παραγωγή, στην παραγωγικότητα της εργασίας και στο βιοτικό επίπεδο.

α) Εθνικό εισόδημα, βιομηχανική και γεωργική παραγωγή.

Τό 1939, στο **XVIII** συνέδριο ο Στάλιν έθεσε το καθήκον, πού εγκρίθηκε από τήν Κ.Ε. του κόμματος, στα προσεχή 10-15 χρόνια ή Σοβιετική Ένωση να φτάσει και να ξεπεράσει τις κύριες καπιταλιστικές χώρες στον οικονομικό τομέα δηλ. στην κατά κάτω παραγωγή¹.

Τό 1961, τό **XXII** συνέδριο υπολόγισε πώς «σέ δύο δεκαετίες ή Σοβιετική Ένωση θά ξεπεράσει τό οικονομικό επίπεδο των πιο ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, θά καταλάβει τήν πρώτη θέση στην κατ' άτομο παραγωγή και θά εξασφαλίσει τό υψηλότερο στον κόσμο βιοτικό επίπεδο»². Τό συνέδριο άφοϋ σημείωσε μέ Ικανοποίηση, διτι «μέ επιτυχία λύνεται τό πρόβλημα — να φτάσουμε και νά ξεπεράσουμε τις πιο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες στην παραγωγή κατ' άτομο» τόνισε στην απόφαση του πώς «ή εκπλήρωση του 7 χρόνου σχεδίου θά προωθήσει τήν οικονομία τής Σοβιετικής Ένωσης σέ τέτοιο σημείο άπ' όπου θά χρειαστεί λίγος χρόνος για νά ξεπεράσει τις ΗΠΑ και στην παραγωγή κατ' άτομο»².

Παρ' όλο πού πέρασαν 22 χρόνια από τό **XXII** συνέδριο και **44** από τό **XVIII**, τό όποιο έθεσε για πρώτη φορά επίσημα τό καθήκον του ξεπεράσματος των προηγμένων χωρών τής Δύσης και πρώτα άπ' όλες των **ΗΠΑ**, ή ΕΣΣΔ δέν κατόρθωσε να πετύχει τό στόχο αυτό, πού ήταν και παραμένει ό σπουδαιότερος άπ' όλους.

'Αν και ή σύγκριση τής ΕΣΣΔ μέ τις Δυτικές χώρες, "μέ βάση τή σοβιετική μεθοδολογία υπολογισμού του εθνικού εισοδήματος, δέν ευνοεί όπωσ ήδη αποδείχτηκε, τις τελευταίες, όσώσο και μέ αυτή τή μεθοδολογία γίνεται φανερό, από τά ίδια τα σοβιετικά στοιχεία, πώς ή Σοβιετική Ένωση δέν μπόρεσε να φτάσει και ακόμα περισσότερο να προσπεράσει τις προηγμένες χώρες.

Σύμφωνα μέ σοβιετικούς υπολογισμούς τό 1978 τό εθνικό εισόδημα τής ΕΣΣΔ αποτέλεσε τά 2/3 (67%) εκείνου των ΗΠΑ¹, πού σημαίνει πώς τό κατά κεφαλήν εισόδημα ήταν στή Σοβιετική Ένωση σχεδόν δύο φορές μικρότερο εκείνου στις 'Ηνωμένες Πολιτείες².

'Αν ληφθεί ύπ' όψη πώς στο κατά κεφαλήν εισόδημα οι **ΗΠΑ** από καιρό πλέον δέν κατέχουν τήν πρώτη θέση στον ανεπτυγμένο κόσμο και διτι άλλες χώρες (Σουηδία, Ελβετία, Δανία κ.ά.) τις προσπερνούν, τότε συμπεραίνεται πώς ή καθυστέρηση τής ΕΣΣΔ απέναντι των χωρών αυτών είναι ακόμα μεγαλύτερη τής καθυστέρησης της απέναντι των **ΗΠΑ**.

1. Γ. Άλεξαντρόφ, Μ. Γκαλακτιόνωφ κ.ά. «Ι. Β. Στάλιν» Σύντομη βιογραφία «Μ. Πολιτ. εκδ. 1950. σελ. 169.

1. Υλικό **XXII** συνεδρίου ΚΚΣΕ. Μ. 1961 σελ. 141.

2. Υλικό **XXII** συνεδρίου ΚΚΣΕ Μ. 1961 σελ. 306. 'Ανάλογο μέ τήν ΕΣΣΔ στόχο έθεσε και ή Ανατολική Γερμανία. 'Η τελευταία, από τήν αρχή τής ίδρυσης της θεώρησε σαν καθήκον της «να ξεπεράσει τήν 'Ομοσπονδιακή Δημ. τής Γερμανίας στο επίπεδο τής παραγωγικότητας τής εργασίας και στην υλική εξασφάλιση». Γ. Γιαρεμένκο «Τό εθνικό εισόδημα τής Λαοκρατικής Δημ. τής Γερμανίας και τής 'Ομοσπονδιακής Δημ. τής Γερμανίας Εκδ. «Επιστήμη» Μ. 1972 σελ. 10.

1. λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ 1978, σελ. 49

2. Τό 1978 ό πληθυσμός των ΗΠΑ ήταν 219 εκ. άτομα και υστερούσε εκείνου τής ΕΣΣΔ κατά 43 εκατομμύρια.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ XXI συνεδρίου (1959) τόνιζε πῶς τὸ 1965 στὴν κατ' ἄτομο βιομηχανικὴ παραγωγή ἢ ΕΣΣΔ θα καταλάβει «τὴν πρώτη θέση στὴν Ἑυρώπη» ἐνῶ τὸ 1970 «θὰ φτάσει καὶ θα ξεπεράσει τις ΗΠΑ στὴν κατ' ἄτομο βιομηχανικὴ παραγωγή»³. Παρὰ τὴν πρωταρχικὴ σημασία πού αποδόθηκε στὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐξαιρετικὰ ευνοϊκὴ, προνομιακὴ μεταχείριση τῆς ἢ Σοβιετικῆ Ἐνωση δὲν κατόρθωσε νὰ ξεπεράσει τις Ἡνωμένες Πολιτείες. Τὸ 1978 ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή τῆς ΕΣΣΔ αποτέλεσε τὸ 80% ἐκείνης των ΗΠΑ⁴.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ XXI συνεδρίου τόνιζε ἐπίσης πῶς τὸ 1965 «τὸ παγκόσμιο σοσιαλιστικὸ σύστημα... θὰ παράγει περισσότερο τοῦ μισοῦ τῆς παγκόσμιας βιομηχανικῆς παραγωγῆς»⁵. Τὸ 1978 ωστόσο τὸ ποσοστὸ δλων των σοσιαλιστικῶν χωρῶν στὴν παγκόσμια βιομηχανικὴ παραγωγή ἦταν 40%. ἐνῶ τὸ ποσοστὸ τῶν χωρῶν τῆς ΚΟ-ΜΕΚΟΝ 33%⁶.

Ἀναμένονταν πῶς ἡ ἐνταξία τῶν αγροτῶν στα κολχόξ καὶ ἡ δημιουργία μεγάλων ἀγροκτημάτων θὰ δώσει τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιηθοῦν ευρύτατα τὰ ἐπιστημονικο-τεχνικὰ ἐπιτεύγματα στὴ γεωργία καὶ νὰ υποσκελισθοῦν οἱ καπιταλιστικὲς χώρες. «Στὴ βάση τῆς κολλεκτιβοποίησης-ἐλεγε ἡ ἀπόφαση τοῦ XVI συνεδρίου τὸ 1930 — τὸ κόμμα θὰ μπορέσει νὰ ἀρχίσει τὴν πραγματοποίηση τοῦ συνθήματος «νὰ φτάσουμε καὶ νὰ ξεπεράσουμε τις καπιταλιστικὲς χώρες... καὶ στὸν τομέα τῆς γεωργίας»¹.

Τρεῖς δεκαετίες ἀργότερα στὸ XXI συνέδριο ὁ πρῶτος γραμματέας τοῦ κόμματος διακήρυξε πῶς μέχρι τὸ 1965 ἡ ΕΣΣΔ θὰ ἔφτανε τις ΗΠΑ «στὴν κατὰ κάτοικο παραγωγή κτηνοτροφικῶν προϊόντων»².

Ἡ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου υπογράμμισε πῶς ἡ εκπλήρωση τῶν υποχρεώσεων, πού ἀνέλαβαν οἱ σοβιετικὲς δημοκρατίες θὰ ἔπρεπε νὰ λυθεῖ τὸ πρόβλημα, δηλ. ἡ ΕΣΣΔ νὰ φτάσει «σὲ σύντομο χρόνο τις Ἡνωμένες Πολιτείες στὴν κατ' ἄτομο παραγωγή κρέατος καὶ ἄλλων γεωργικῶν προϊόντων»³.

Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ καθήκοντα τῆς σοβιετικῆς οικονομίας στὴν περίοδο 1959-1965 ἦταν ἐπίσης τὸ ξεπέρασμα τῶν ΗΠΑ στὴν παραγωγή γεωργικῶν προϊόντων κατὰ 100 ἐκτ. γεωργικῆς γῆς⁴. Τὸ τρίτο Πρόγραμμα τοῦ κόμματος, πού ἐγκρίθηκε τὸ 1964, υἱοθέτησε σὲ γενικὲς γραμμὲς τις κύριες κατευθύνσεις τοῦ XXI καὶ XXII συνεδρίων, ὅμως μετέθεσε τὴν ἡμερομηνία ἐκτέλεσης τους. Συγκεκριμένα τὸ Πρόγραμμα καθόριζε πῶς ἡ ΕΣΣΔ θὰ ξεπερνοῦσε τις ΗΠΑ «στὴν κατ' ἄτομο παραγωγή τῶν κυρίων γεωργικῶν προϊόντων» ὄχι τὸ 1965 ἀλλὰ σὲ μιὰ δεκαετία⁵.

"Ἄν καὶ πέρασαν δεκαετίες ἀπὸ τότε, ἡ ΕΣΣΔ δὲν μπόρεσε νὰ φτάσει τις ΗΠΑ,

3. Τὸ ἔκτακτο XXI συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ Μ. 1959. τ.ΙΙ, σελ. 446

4. Λαϊκὴ οικονομία ΕΣΣΔ 1978, σελ. 49

5. Το ἔκτακτο συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ. Μ., 1959, τ. ΙΙ, σελ. 447

6. Λαϊκὴ οικονομία ΕΣΣΔ 1978 σελ. 47.

1. Τὸ κόμμα στὴν περίοδο τῆς ολομέτοπης ἐπίθεσης τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ δημιουργία τοῦ κολχόζνικου συστήματος (1929-1932) Μ. «Πολ. ἐκδ», 1961, σελ. 93

2. Τὸ ἔκτακτο συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ Μ. 1959 τ.Ι. σελ. 35

3. Τὸ ἔκτακτο συνέδριο τὸ ΚΚΣΕ Μ. 1959 τ. ΙΙ σελ. 437

4. Τὸ ἔκτακτο συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ Μ. 1959 τ.ΙΙ σελ. 493.

5. Τὸ πρόγραμμα τοῦ ΚΚΣΕ. Μ. 1964, σελ. 78

όχι μόνο στην κατά κάτοικο γεωργική παραγωγή, αλλά ούτε και στον δγκο της. Συγκεκριμένα στην περίοδο 1971-1975 και 1976-1978 ο Όγκος τής σοβιετικής αγροτικής παραγωγής ήταν περίπου 85% εκείνου των ΗΠΑ.

Αναμένονταν, μεταξύ άλλων, πώς ή σοβιετική γεωργία θα γνωρίσει τόσο μεγάλη ανάπτυξη, πού ή ΕΣΣΔ θα μπορέσει να καταλάβει κυρίαρχη θέση στή διεθνή αγορά γεωργικών προϊόντων. «Η Σοβιετική Ένωση σύντομα θα καταλάβει τέτοιες θέσεις στή διεθνή αγορά σιτηρών, πού θά κάνουν τους κύριους Ιμπεριαλιστές να νοιώσουν πώς αναπτύσσεται ή αγροτική μας οικονομία»² διακήρυξε ο αρχηγός τοῦ κόμματος στο XXII συνέδριο κάτω από τά θυελλώδη χειροκροτήματα τών συνέδρων. (Στους τελευταίους συμπεριλαμβάνονταν και οί περισσότεροι από τους σημερινούς ηγέτες τής ΕΣΣΔ). Είναι γεγονός πώς ή Σοβιετική Ένωση κατέλαβε εξέχουσα θέση στή διεθνή αγορά, όχι όμως σαν εξαγωγέας, όπως υπολόγιζε, αλλά σαν εισαγωγέας. Η ΕΣΣΔ αναγκάζεται νά εισάγει κάθε χρόνο σιτηρά πολλών εκατομμυρίων τόννων αξίας δισ. δολλ. Τό 1979 και 1980 π.χ. οί δαπάνες γιά τις εισαγωγές σιτηρών ανήλθαν σέ 2.254 και 3.176 έκ. δολλ. αντίστοιχα³. Στην περίοδο 1972-1975 ή μέση ετήσια εισαγωγή σιτηρών (γιά τά επόμενα 5η ή σοβιετική στατιστική έπαψε νά παρέχει στοιχεία) ανήλθε στα 15 εκατ. τόν.⁴

β) Επίπεδο παραγωγικότητας εργασίας

Η παραγωγικότητα πού υποδηλώνει τή συσχέτιση μεταξύ τοῦ προϊόντος και δλων τών εισροών (συντελεστών παραγωγής) και μεθοδολογικά, πρακτικά εκφράζει τήν απόδοση κατά μονάδα εργασίας, αποτελεί τό κλειδί γιά τήν μέτρηση τών επιτεύγματος μιας χώρας, γιά τή βελτίωση του βιοτικού και πολιτιστικού της επιπέδου.

Όπως σέ κάθε ανεπτυγμένη οικονομία, έτσι και στην ΕΣΣΔ ή παραγωγικότητα τής εργασίας αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης¹. Ακόμα τό 1919 ο Λένιν υποδείκνυε ότι «ή παραγωγικότητα τής εργασίας είναι σέ τελευταία ανάλυση, τό πιο σπουδαίο, τό πιο κύριο γιά τή νίκη τοῦ νέου κοινωνικού καθεστώτος»².

Από τις αρχές τοῦ πρώτου πεντάχρονου άρχισαν οι προσπάθειες γιά νά ξεπεραστούν οί προηγμένες χώρες στον τομέα τής παραγωγικότητας τής εργασίας. Τό 1929 εμφανίστηκαν οί ομάδες «Ντίπ» πού τά αρχικά τους σήμαιναν: «νά φτάσουμε και νά ξεπεράσουμε τις καπιταλιστικές χώρες»³. Οι ομάδες αυτές έβαζαν σάν σκοπό τους νά πετύχουν επίπεδο παραγωγικότητας υψηλότερο εκείνου τών καπιταλιστικών χωρών.

1. Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ 1978 σελ. 49

2. Υλικό XXII συνεδρίου ΚΚΣΕ. Μ. 1961 σελ. 156.

3. Υπουργείο εξωτερικού Έμπορίου ΕΣΣΔ: «Τό εξωτερικό εμπόριο της ΕΣΣΔ τό 1980» Μ. 1981. σελ. 91

4. Έξωτερικό εμπόριο τής ΕΣΣΔ (Για τά ετη 1973-1980).

1. Η παραγωγικότητα τής εργασίας-κύριος παράγοντας ανάπτυξης τής σοβιετικής οικονομίας. «Σχεδιασμένη οικονομία» 1974 Νο. 7

2. Β. Λένιν: "Απαντα τ. 39 σελ. 21

3. Ιστορία ΕΣΣΔ — Έποχή σοσιαλισμού. Μ. 1974 σελ. 246.

Στις αρχές του 1959 εκφράζονταν ή βεβαιότητα πώς ή Σοβιετική Ένωση είχε τή δυνατότητα «στο κοντινό μέλλον νά φτάσει και νά ξεπεράσει τις ΗΠΑ στην *παραγωγικότητα* της εργασίας»⁴. Όσοτόσο τό 1978 ή παραγωγικότητα στην ΕΣΣΔ αποτελούσε, σύμφωνα πάντα μέ σοβιετικούς υπολογισμούς, 40% εκείνης τών ΗΠΑ. Στην βιομηχανία έφτασε 55%⁵.

Διαπιστώνεται πώς ό αριθμός των βοηθητικών εργατών και ιδιαίτερα του τεχνικού προσωπικοῦ και τών υπαλλήλων γραφείου είναι στην ΕΣΣΔ από 50 μέχρι 200% υψηλότερος άπ' διτι στις προηγμένες Δυτικές χώρες¹. Ιδιαίτερα όμως χαμηλή, σέ σύγκριση μέ ανεπτυγμένες χώρες, είναι ή παραγωγικότητα στή σοβιετική αγροτική οικονομία. Η σοβιετική ηγεσία έλπιζε πώς μέ τήν πλήρη κολλεκτιβοποίηση ή ΕΣΣΔ θά κατακτούσε στην παραγωγικότητα της εργασίας στή γεωργία τήν πρώτη θέση στον κόσμο. Συνέβη τό αντίθετο. Τα στοιχεία δείχνουν πώς ή καθυστέρηση της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι τών ΗΠΑ και τών άλλων προηγμένων χωρών είναι ιδιαίτερα μεγάλη στή γεωργία. Στις αρχές τοῦ 1979 ό αγροτικός πληθυσμός της ΕΣΣΔ συνιστούσε 38% τοῦ συνόλου², ποσοστό υψηλό ακόμα και για χώρες μέσου επιπέδου ανάπτυξης. Η παραγωγικότητα της εργασίας στην αγροτική οικονομία της ΕΣΣΔ αποτελούσε για τήν περίοδο 1966-1978 20-25% εκείνης τών ΗΠΑ³, δηλ. ήταν χαμηλότερη 4-5 φορές.

Διαπιστώνεται, μέ βάση πάντα τα σοβιετικά στοιχεία, πώς ή διαφορά στην παραγωγικότητα εργασίας στή γεωργία μεταξύ ΕΣΣΔ και ΗΠΑ, αντί νά ελαττώνεται αντίθετα στην τελευταία εικοσαετία παρουσίασε σημαντική αύξηση. Συγκεκριμένα τό 1958 υπολογίζονταν πώς ή παραγωγικότητα ήταν στις ΗΠΑ περίπου 3 φορές υψηλότερη εκείνης της ΕΣΣΔ⁴, πού σημαίνει πώς στην περίοδο 1958-1978 ή διαφορά στον τομέα αυτό μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ μεγάλωσε από 3 σέ 4-5 φορές ήτοι κατά 1/3-2/3.

Η μελέτη ωστόσο τών σοβιετικών στοιχείων αποκαλύπτει πώς ή διαφορά είναι σημαντικά μεγαλύτερη εκείνης πού δείχνουν οί στατιστικές επετηρίδες. Τό 1976 τό ποσοστό τών απασχολουμένων στή γεωργία ήταν στην ΕΣΣΔ 22,3%¹ έναντι 3,8% (1975) στις ΗΠΑ². Τό 1978 ενώ ή σοβιετική γεωργία απασχολούσε 27 έκ. άτομα και ή αμερικανική 3,5 έκ. ή πρώτη παρήγαγε 15% λιγότερο της δεύτερης³. Από τα στοιχεία αυτά συμπεραίνεται πώς ή διαφορά στην παραγωγικότητα εργασίας στον πρωτογενή τομέα μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ δέν ήταν 4-5 φορές, άλλα αρκετά μεγαλύτερη.

Η μεγάλη καθυστέρηση τής σοβιετικής γεωργίας έναντι τής αμερικανικής διαπι-

4. Τό έκτακτο XXI συνέδριο του ΚΚΣΕ Μ. 1959 τ. Ι. σελ. 113

5. Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ. 1978 σελ. 50.

1. T. Khachaturov «The economy of the Soviet Union today M. «Progress» 1977 p. 181,

2. «Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ» Μ. 1979 σελ. 13.

3. «Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ» 1972, σελ. 86 και 1978 σελ. 60

4. Τό Έκτακτο XXI συνέδριο του ΚΚΣΕ Μ. 1959 τ.Ι. σελ. 113.

1. Δέν συμπεριλαμβάνεται ή αλιεία

2. V. Aperyán «Marrow er Resources and population under socialism M. «Progress» 1979, ρ, 123,

3. Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ 1978 σελ. 49. 287

στώνεται και από το ότι η διαφορά στην παραγωγικότητα εργασίας μεταξύ ΕΣΣΔ και ΗΠΑ είναι στα κυριότερα προϊόντα εξαιρετικά μεγάλη. Υπολογισμοί στη βάση στοιχείων για το 1960-1965, δείχνουν πώς στην παραγωγή χοίρινου και αυγών η παραγωγικότητα ήταν στις ΗΠΑ 16 φορές μεγαλύτερη απ' ό,τι στην ΕΣΣΔ, ενώ στην παραγωγή ζαχαρότευτλων και μεγάλων κερασφόρων ζώων ήταν αντίστοιχα 12 και 22 φορές μεγαλύτερη⁴. Όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας οι δαπάνες εργασίας για την παραγωγή βασικών αγροτικών προϊόντων είναι στη Σοβιετική Ένωση πολλαπλάσιες εκείνων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ

Δαπάνες εργασίας στην παραγωγή ενός εκατόκιλου ορισμένων γεωργικών προϊόντων στις ΗΠΑ και στα κολχόζ της ΕΣΣΔ (Άμεσες δαπάνες) στην περίοδο 1935-1939 και 1966-1970.
(Μέσος όρος πενταετίας σε ώρες εργασίας)

Προϊόντα	ΗΠΑ		ΕΣΣΔ	
	1935-1939	1966-1970	Προϊόντα	1966-1970
Σιτάρι	2.5	0.4	Σιτηρά (χωρίς-άραβόσιτο)	2.7
άραβόσιτος (σε καρπό)	4.2	0.3	...	...
Γεώμηλα	2.2	0.4	Γεώμηλα	4.3
Γάλα	7.5	1.8	Γάλα	14
Γαλοπούλες	52.2	2.6	πουλερικά (μέσος όρος για το 1965 και 1970)	74
Κοτόπουλα	18.7	1.8		

Πηγές: α) «Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ» 1978 σελ. 285
β) «Αγροτική οικονομία καπιταλιστικών και αναπτυσσομένων χωρών». Μ. 1973 σελ. 199
γ) «Σχεδιασμένη οικονομία » 1974 Νο. 7 σελ. 79

Υπολογισμοί στη βάση των πιο πάνω στοιχείων δείχνουν πώς στην πενταετία 1966-1970 ο σοβιετικός καλχόξνικος για την παραγωγή ενός εκατόκιλου σιτηρών, γάλακτος και γεωμήλων δαπανούσε σχεδόν 7, 8 και 11 φορές αντίστοιχα, περισσότερη εργασία απ' ό,τι ο Αμερικανός γεωργός. Η σοβιετική στατιστική δεν δίνει χω-

4. ο) «Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ, 1972 σελ. 404

Ρ) Ι. Κουβσίνωφ κ.ά. «Παγκόσμια αγροτική οικονομία» Μ. 1966, σελ. 180 γ) Β. Μάσενκωφ «Τό ανέβασμα της παραγωγικότητας της εργασίας στην αγροτική οικονομία «Σχεδιασμένη οικονομία» 1974 Νο. 7 σελ. 79.

ριστά στοιχεία για τις δαπάνες παραγωγής διαφόρων ειδών πουλερικών. "Αν συγκρίνουμε όμως τό μέσο δρο δαπανών στις ΗΠΑ για την παραγωγή γαλόπουλων και κοτόπουλων μέ τις δαπάνες για τήν παραγωγή πουλερικών στην ΕΣΣΔ, τότε προκύπτει πώς οί δαπάνες για τήν παραγωγή τών τελευταίων ήταν στην ΕΣΣΔ σχεδόν 34 φορές (74:2,2) μεγαλύτερες άπ' διτ στίς ΗΠΑ. 'Αξίζει να σημειωθεί πώς ή παραγωγικότητα τής εργασίας τών κολχόζνικων τό 1966-1970 ήταν στο γάλα, τά πουλερικά και τά γεώμηλα δύο περίπου φορές μικρότερη άπ' διτ εκείνη τών 'Αμερικανών γεωργών τό 1935-1939. Αυτό δείχνει πώς τό κολχόζνικο σύστημα, τριάντα χρόνια μετά τή «νίκη» του, διχ μονό δέν μπόρεσε «νά φτάσει και να ξεπεράσει» τή γεωργία τών προηγμένων Δυτικών χωρών, άλλα δέν κατόρθωσε ακόμα καί να πλησιάσει τό προπολεμικό επίπεδο τών 'Αμερικανών αγροτών.

Οί ανεπτυγμένες Δυτικές χώρες καί ιδιαίτερα οί ΗΠΑ προχώρησαν μέ γοργούς ρυθμούς στην εφαρμογή τών νεωτέρων επιτευγμάτων τής επιστήμης καί τής τεχνικής. Στή μεταπολεμική περίοδο ή αγροτική οικονομία τους «μετατράπηκε σέ μεγάλο βιομηχανικό κλάδο»¹ καί έγινε ένας «άπό τους πιο δυναμικούς» τομείς τής οικονομίας².

'Ενδεικτικό είναι καί τό διτ πριν δύο δεκαετίες «στίς ΗΠΑ 2,5% τοῦ πληθυσμοῦ παρήγαγον τρόφιμα δυό φορές περισσότερα άπ' διτ χρειάζονταν για τή διατροφή δλων τών κατοίκων τής χώρας»³.

Γιά σύγκριση ας αναφερθεί πώς τό 1980 τό 20,2% τοῦ πληθυσμοῦ τής ΕΣΣΔ, πού απασχολείται στην αγροτική οικονομία, αδυνατεί να εξασφαλίσει ένα ορθολογικό επίπεδο διατροφής καί ή χώρα αναγκάζεται να εισάγει κάθε χρόνο τρόφιμα αξίας αρκετών δισεκ. ρουβλίων.

Παρόμοια περίπου κατάσταση επικρατεί καί στίς χώρες τής 'Ανατολικής Ευρώπης όπου τό ποσοστό τών απασχολούμενων στή γεωργία εξακολουθεί να είναι υψηλό καί δέν συγκρίνεται ευνοϊκά σέ ευρωπαϊκά πλαίσια. Τό ποσοστό π.χ. τής 'Ανατ. Γερμανίας (10,5) καί Τσεχοσλοβακίας (14,2) — τών πιό ανεπτυγμένων χωρών τοῦ υπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ είναι 1,5-2,0 φορές υψηλότερο τών πιό ανεπτυγμένων Δυτικοευρωπαϊκών χωρών. (Δυτ. Γερμανίας, Σουηδίας, 'Ελβετίας, 'Ολλανδίας, Νορβηγίας, Γαλλίας κ.ά.). Μέ τήν 'Αγγλία καί τό Βέλγιο ή διαφορά φτάνει περίπου τις 3-5 φορές

Είναι δυνατόν να προβλεφθεί πώς στην παραγωγικότητα τής εργασίας στή γεωργία είναι κυριολεκτικά απίθανο ή ΕΣΣΔ να φτάσει τις ΗΠΑ στα χρονικά δρια τοῦ αιώνα μας. 'Υπολογισμοί στή βάση τών προηγούμενων καθώς καί τών προβλεπόμενων επιδόσεων τής ΕΣΣΔ στό γεωργικό τομέα δείχνουν πώς τέτοια δυνατότητα

1. 'Η γεωργία των χωρών του ανεπτυγμένου καπιταλισμοῦ (1950-1970) «ΜΕΙΜΟ» 1972 Ν. 1. σελ. 151

2. α) Γ. Σμέλεφ «Νέοι συμμετοχοί τών καπιταλιστικών αγροτικών σχέσεων «ΜΕΙΜΟ» 1971, Νο. II σελ. 87 β) Σχετικά μέ τό άγροτο-τεχνικό επίπεδο τών χωρών αυτών βλ. «'Η αγροτική οικονομία τών ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών 1950-1972) «ΜΕΙΜΟ» 1974 ΝΟ. 4.

3. Γ. Σεΐνιν «'Η επιστημονικο-τεχνική επανάσταση καί μερικά σύγχρονα προβλήματα «ΜΕΙΜΟ» 1968 Νο. 2, σελ. 10

4. Στατιστική επετηρίδα χωρών-μελών Συμβουλίου οικονομικής αλληλοβοήθειας (ΚΟΜΕΚΟΝ) Μ. «Στατιστική» 1981 σελ. 405

ΠΙΝΑΚΑΣ IV

**Ποσοστό άπασχολουμένων στη γεωργία¹
στις ευρωπαϊκές χώρες της ΚΟΜΕΚΟΝ το 1978-1980
(%)**

	1978	1979	1980
Βουλγαρία	25,2	24,9	24,5
Ούγγαρία	21,7	21,8	22,0
Ύψατ. Γερμανία	10,6	10,5	10,5
Πολωνία	27,6	26,9	26,3
Ρουμανία	32,8	31,0	29,8
Τσεχοσλοβακία	14,5	14,3	14,2
ΕΣΣΔ	20,9	20,5	20,2

I. Περιλαμβάνεται ή δασική παραγωγή δχι δμως ή άλιευτική

Πηγή: Στατιστική Έπετηρίδα χωρών-μελών τής ΚΟΜΕΚΟΝ 1981, σελ. 403-405

ουσιαστικά δέν υπάρχουν. Συγκεκριμένα σέ σύγκριση μέ τήν περίοδο 1971-1975, στην πενταετία 1976-1980 ή αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στη γεωργία ήταν 15%¹ και σέ ετήσια βάση 2,83%.

Μέ τους ρυθμούς αυτούς στην προσεχή 25ετία ή σοβιετική παραγωγικότητα θά Εχει τριπλασιαστεί, πού σημαίνει πώς ή ΕΣΣΔ στην αρχή τοῦ επόμενου αἴωνα θά βρίσκει στον τομέα αυτό δύο περίπου φορές χαμηλότερα τοῦ σημερινού αμερικανικού επιπέδου. Έάν πάλι παρθεί σάν βάση ή αύξηση πού προβλέπεται για τήν πενταετία 1981-1985 (22-24%)² τότε και στην περίπτωση αυτή, ή ΕΣΣΔ θά πλησιάσει το σημερινό αμερικανικό επίπεδο δχι νωρίτερα άπα τις αρχές τοῦ 21ου αἴωνα. Μέ ετήσιο ρυθμό 4,2% ή, σοβιετική παραγωγικότητα θά 5πλασιαστεί σέ 33 χρόνια³ και θά φτάσει το σημερινό επίπεδο της αμερικανικής⁴.

Άπό τά πιό πάνω γίνεται φανερό δι ακόμα και στην περίπτωση πού οί ΗΠΑ δέν θά έκαναν μέχρι τό 2.000 ούτε ένα βήμα στην αύξηση της παραγωγικότητας στή γεωργία, πράγμα αδιανόητο βέβαια, πάλι ή ΕΣΣΔ δέν θά μπορούσε νά τις φτάσει στον τομέα αυτόν, μέχρι τό τέλος τοῦ αἴωνα μας.

Τό πόσο καθυστερεί στή σοβιετική γεωργία ή άνοδος της παραγωγικότητας τής εργασίας φαίνεται άπό τό ρυθμό μηχανοποίησης τών γεωργικών εργασιών. Στην περίοδο π.χ. 1962-1972 στή φυτική παραγωγή τό ποσοστό τών απασχολουμένων χειρωνακτικά μειώθηκε μόνο κατά 1,3%⁵. Έάν ό ρυθμός αυτός συνεχιστεί, τότε μπορεί νά υπολογιστεί πώς σέ τρεις δεκαετίες, δηλ. στις αρχές τοῦ 21ου αἴωνα, τό ποσοστό

1. «Πράβντα» 28.2.1981

2. "Εκεί

3. Ύπολογισμοί

4. Ύπενθυμίζεται πώς στην παραγωγικότητα στή γεωργία ή υπεροχή τών ΗΠΑ απέναντι τής ΕΣΣΔ είναι δπως αποδείχτηκε 4-5 φορές.

5. Β. Σταροβέρωφ. Τό σοβιετικό χωριό στό στάδιο τοῦ ανεπτυγμένου σοσιαλισμού. Μ. 1976, σελ. 84.

των απασχολούμενου χειρωνακτικά στή φυτική παραγωγή θα κυμαίνεται στο 65% του συνόλου¹. "Ας σημειωθεί πώς ακόμα και στα σοβχόζ, πού θεωρούνται πρωτοπορία της τεχνικής προόδου στή γεωργία, τό 1972, τό 69% των απασχολούμενων στή φυτική παραγωγή, τό 72% στην κτηνοτροφική και τό 50% στα επιτηδεύματα και στις έπιδιορθώσεις εργάζονταν χειρωνακτικά².

Γίνεται φανερό πως παρά τα τεράστια τεχνικά μέσα πού διατίθενται γιά τή γεωργία ή μηχανοποίηση των γεωργικών εργασιών δέν προχωρεί κι ούτε προβλέπεται να προχωρήσει μέ γοργό ρυθμό.

'Απόδειξη γι' αυτό αποτελεί μεταξύ άλλων και τό δι τι ακόμα και τό 1990 ό αγροτικός πληθυσμός τής ΕΣΣΔ προβλέπεται να είναι πολυπληθής — 25-30% του συνόλου.³

Μπροστά στην κατάσταση πού ήδη υπάρχει, καθώς και σ' αυτήν πού αναμένεται να διαμορφωθεί στή σοβιετική γεωργία, ό ισχυρισμός πώς «τους αστούς ιδεολόγους τους κυριεύει ό φόβος μπροστά στην προοπτική τής ανάπτυξης τής σοβιετικής αγροτικής οικονομίας»⁴ προκαλεί τό λιγότερο απορία.

γ) Συγκριτικό επίπεδο ζωής.

Πρίν 20 και πλέον χρόνια από τό βήμα τοῦ XXII συνεδρίου και από τόν αρχηγό του κόμματος διακηρύχθηκε: «Τό ΚΚΣΕ θέτει τό ακόλουθο καθήκον-τήν προσεχή εικοσαετία να επιτευχθεί τέτοιο βιοτικό επίπεδο, πού να είναι υψηλότερο εκείνου οποιαδήποτε καπιταλιστικής χώρας»⁵. "Υπολογίζονταν πώς τό 1980 τό πραγματικό εισόδημα κατά κεφαλήν στην ΕΣΣΔ θά ξεπερνούσε εκείνο των ΗΠΑ τό 1961 κατά 75%⁶

Σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα τοῦ ΚΚΣΕ στή δεύτερη δεκαετία θά έπιτυγχάνετο «αφθονία υλικών αγαθών γιά δλο τόν πληθυσμό» πού θά είχε τή δυνατότητα να ικανοποιεί τις ανάγκες του σέ είδη πλατειάς κατανάλωσης υψηλής ποιότητας: ώραϊα και καλής κατασκευής ρούχα και παπούτσια, σύγχρονη επίπλωση κ.ά.¹

Στην απόφαση τοῦ XXI συνεδρίου τονίζονταν πώς «στον τομέα τής αγροτικής οικονομίας βασικό καθήκον είναι ή επίτευξη τέτοιου επιπέδου παραγωγής πού θά επιτρέψει τήν πλήρη ικανοποίηση τών αναγκών τοῦ πληθυσμού σέ τρόφιμα»² Σύμφωνα έξαλλου μέ τό Πρόγραμμα στή δεύτερη δεκαετία ό σοβιετικός πολίτης θά είχε τή δυνατότητα να ικανοποιεί τις ανάγκες του «σέ ποικίλη τροφή υψηλής ποιότητας».³

1. Σταροβέρ<οφ. Τό σοβιετικό χωριό στό στάδιο τοῦ ανεπτυγμένου σοσιαλισμού. Μ. 1976, σελ. 84

2. Εκεί

3. V. Kosolapov. Mankind and the Year 2000 Μ. «Progress» 1976 p. 12

4. Κατά των διαστρεβλωτών της ιστορίας και πολιτικής τοῦ ΚΚΣΕ. Μ. «Πολιτ. εκδ. «1970, σελ. 190.

5. 'Υλικό XXII συνεδρίου ΚΚΣΕ. Μ. 1961, σελ. 171.

6. Εκεί, σελ. 175.

1. Τό πρόγραμμα του ΚΚΣΕ. Μ. 1964 σελ. 93

2. Τό έκτακτο XXI συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ. Μ. 1959. τ. II σελ. 436

3. Τό Πρόγραμμα τοῦ ΚΚΣΕ Μ. 1964 σελ. 93

Μετά τήν άνοδο του Μπρέζνιεφ στην εξουσία, αντί για σχέδια πού αφορούσαν τό σύνολο της οικονομίας και είχαν στρατηγικό χαρακτήρα, προτιμήθηκε ή εκπόνηση σχεδίου πού αφορούσε το γεωργικό τομέα και εκείνον της εξυπηρέτησης καθώς και μια ορισμένη αύξηση του εισοδήματος του πληθυσμού. Ή κατάσταση ενός τέτοιου σχεδίου κρίθηκε απαραίτητη για να καλυφθούν επείγουσες ανάγκες και να κατευναστεί ή έντονη δυσφορία τοῦ σοβιετικού λαού, πού διαπίστωνε πώς τρεις δεκαετίες μετά τό τέλος τοῦ πολέμου και παρά τις αδιάκοπες θυσίες στίς οποίες είχε υποβληθεί, το εισόδημα του εξακολουθούσε να είναι πολύ χαμηλό. Τό καθεστώς δέν μπορούσε να τοῦ εξασφαλίσει επαρκή τρόφιμα και ένα ανεκτό επίπεδο εξυπηρέτησης. Ό Μπρέζνιεφ, εκθέτοντας τους σκοπούς τοῦ σχεδίου είπε σέ ομιλία στους εκλογείς του: «Στή διάρκεια των τριών προσεχών πεντάχρονων θα πρέπει να πετύχουμε πλήρη αφθονία ειδών διατροφής υψηλής ποιότητας και ειδών λαϊκής κατανάλωσης, τήν πλατεία ανάπτυξη τοῦ τομέα τής εξυπηρέτησης και τήν αντίστοιχη αύξηση τοῦ πραγματικού εισοδήματος τοῦ πληθυσμού»¹. Μετά δυό χρόνια ό Μπρέζνιεφ τόνισε στό XXV συνέδριο πώς τό κόμμα θέτει σάν πρωταρχικό σκοπό στό γεωργικό τομέα «τό σίγουρο εφοδιασμό τής χώρας μέ τρόφιμα και γεωργικές πρώτες ύλες». Μετά 5 χρόνια στό XXVI συνέδριο ό γενικός γραμματέας τοῦ κόμματος έθεσε ουσιαστικά ξανά τόν ίδιο σκοπό, δηλ. «τήν εξασφάλιση τοῦ λαού μέ τρόφιμα και γεωργικές πρώτες ύλες. Όρίστε-ύπογράμμισε μέ έμφαση — τό καθήκον πού έθεσε τώρα τό κόμμα σέ πανσοβιετική κλίμακα»².

Στην εισήγηση του στό συνέδριο ό Μπρέζνιεφ ανέφερε μεταξύ άλλων πώς για να αντιμετωπιστούν οί επισιτιστικές ανάγκες και νά ξεπεραστούν οί ελλείψεις σέ είδη διατροφής θεωρήθηκε αναγκαίο «νά εκπονηθεί ένα ειδικό πρόγραμμα τροφίμων» πού θάχει σάν σκοπό του «νά λύσει τό πρόβλημα τοῦ χωρίς διακοπές έφοδιασμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ μέ τρόφιμα»³.

Παρ' δλο πού πέρασαν τόσα χρόνια από τότε πού εκπονήθηκε και εξαγγέλθηκε τό σχέδιο και παρά τό γεγονός δι τήν πρόβλημα για τήν εξασφάλιση τροφίμων τέθηκε έπανειλημένα, ωστόσο καμιά λύση δέν δόθηκε μέχρι τώρα, πράγμα πού αποδεικνύει τήν αποτυχία τοῦ σχεδίου. «Τώρα — είπε ό Μπρέζνιεφ στίς 22.5.1981 — τό πρόγραμμα τροφίμων διαμορφώνεται. Αυτό πρέπει νά στηρίζεται στην πείρα και τις δυνατότητες τής οικονομίας». Σέ συνέχεια τόνισε δι «πρέπει καλά νά σκεφτούμε πώς νά χρησιμοποιηθεί αποδοτικά τό κάθε ρούβλι»⁴. Έκτος από τήν κατάσταση νέου «προγράμματος τροφίμων»⁵ εύγλωττη απόδειξη τής αποτυχίας τοῦ σχεδίου αποτελεί και τό γεγονός δι 8 χρόνια μετά τήν εξαγγελία του αναγνωρίζεται επίσημα πώς ή ζήτηση ορισμένων τροφίμων από τόν πληθυσμό «δέν ικανοποιείται»¹. «Υπάρχουν διακοπές στον εφοδιασμό τοῦ πληθυσμοῦ μέ κρέας, γαλακτοκομικά προϊόντα, βαμβακερά υφάσματα και μια σειρά άλλα εμπορεύματα» παραδέχτηκε ό Μπρέζνιεφ

1. «Κομμουνιστής» 1974 No. 9 σελ. 7

2. «Κομμουνιστής» 1976 No. 14 σελ. 56 και 1981 No. 9 σελ. 5

3. «Socialism: Theory and practice» 1981 No. 3 p. 79-80

4. «Κομμουνιστής» 1981 No. 9 σελ. 5

5. Εξαγγέλθηκε τό Μάη τοῦ 1982

1. «Νέοι Καιροί» 1982 No. 5 σελ. 24

τό Νοέμβρη τοῦ 1981 στην 'Ολομέλεια της ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ². Ἡ υπόδειξη τοῦ γενικοῦ γραμματέα του κόμματος, πῶς «στό τραπέζι τοῦ σοβιετικοῦ πολίτη πρέπει να υπάρχουν ὅλα»³ παρέμεινε κενό γράμμα. Ἐξί και πλέον χρόνια μετά τήν πιό πάνω υπόδειξη τό επισιτιστικό πρόβλημα εξακολουθεῖ να εἶναι οξύτατο.⁴

Ὅπως προκύπτει και από τόν παρακάτω πίνακα, τό επίπεδο κατανάλωσης στα βασικότερα για τόν ἄνθρωπο εἶδη διατροφῆς, ὅπως εἶναι τά ζωοκομικά προϊόντα, τά φρούτα και λαχανικά εἶναι πολύ χαμηλότερο της ορθολογικῆς νόρμας. Στά φρούτα και λαχανικά ἡ κατανάλωση υπολείπεται τῆς ορθολογικῆς νόρμας ἀπό 1,5-3,0 φορές. Ἡ σοβιετική νόρμα ἐνῶ εἶναι επαρκῆς ἀπό πλευράς θερμίδων, λόγω τῆς υπερπάρκειας γεώμηλων και εἰδῶν ἀρτοποιίας εἶναι ἐλλειπῆς ἀπό πλευράς βιταμινῶν και πρωτεϊνῶν.

ΠΙΝΑΚΑΣ V

Κατανάλωση κατὰ κάτοικο στην ΕΣΣΔ βασικῶν γεωργικῶν προϊόντων (Μέσος ὄρος τριετίας 1978-1980 σέ χλγ.) καί ὀρθολογική νόρμα.

Προϊόντα	Κατανάλωση ^α	Ὄρθολογική νόρμα ^β
Κρέας καί προϊόντα του	57	82
Γάλα καί προϊόντα του	317	434
Αὔγα (τεμάχια)	235	292
Λαχανικά	94	146
Φρούτα	41	113
Γεώμηλα	115	97
Ψωμί καί προϊόντα ἀρτοποιίας	139	120

Πηγές: α) Ὑπολογισμοί στή βάση: Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ 1978, σελ. 412 και Στατιστική ἐπετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981, σελ. 55-57.

β) V. Morozov. Soviet agriculture. Μ. 1977, σελ. 214.

Τό επίπεδο κατανάλωσης εἶναι συγκριτικά χαμηλό ὄχι μόνο στά εἶδη διατροφῆς, ἀλλά και στά βιομηχανικά προϊόντα. Στην ΕΣΣΔ ἡ κατὰ κάτοικο κατανάλωση τῶν σπουδαιότερων βιομηχανικῶν εἰδῶν (υφάσματα, ρούχα πλεκτά, παπούτσια) συνιστά «40-50% τοῦ ἀμερικανικοῦ επιπέδου, ἐνῶ τῶν εἰδῶν μακράς διαρκείας σημαντικά λιγότερο»¹.

Ἡ προσφορά καταναλωτικῶν αγαθῶν ἐκτος τοῦ διτι εἶναι περιορισμένη, εἶναι και ακανόνιστη. Ἐνδεικτικό τῆς σοβαρότητας τῆς κατάστασης εἶναι και τό διτι οἱ ἀρμό-

2. «Κομμουνιστής» 1981 Νο. 17 σελ. 11

3. «Πράβντα» 25.2.1976 σελ. 6

4. Λ. Μπρέζνιεφ. Ὁμιλία στό XVII συνέδριο τῶν σοβιετικῶν συνδικάτων (16.3.1982) «Κομμουνιστής» 1982 Νο. 5 σελ. 16

1. Πολιτική οικονομία του σύγχρονου μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ Μ. 1970 τ.Ι. σελ. 53

διοι ανησυχούν «για τόν ακανόνιστο εφοδιασμό μέ ορισμένα καταναλωτικά προϊόντα»².

Άπα τα δσα αναφέρθηκαν συνάγεται, διτ δέν υλοποιήθηκε ή υπόσχεση του XXII συνεδρίου, πού διακήρυξε πώς στην πρώτη δεκαετία «δλοι οί σοβιετικοί άνθρωποι θά μπορούν να αποκτούν σέ επάρκεια τα είδη πλατείας κατανάλωσης και στην επόμενη δεκαετία ή ζήτηση σέ αυτά θα ικανοποιείται πλήρως»¹. Δέν υλοποιήθηκε επίσης και ή πρόβλεψη για τό ξεπέραςμα των ΗΠΑ «στην παραγωγή κατ' άτομο».

Άνεκπλήρωτες παρέμειναν και οί προβλέψεις πώς μέχρι τό 1980 τέτοια αγαθά και υπηρεσίες, δπως νερό, αέριο, θέρμανση, χρησιμοποίηση κατοικίας και μεταφορές (λεωφορείο, τραμ, τρόλλεϋ, μετρό), θά παρέχονται δωρεάν².

Στό XXII συνέδριο υπογραμμίστηκε πώς «στην πρώτη δεκαετία θά πρέπει νά θέσουμε τέρμα στην έλλειψη στέγης. Στή δεύτερη δεκαετία κάθε οικογένεια θά εξασφαλιστεί μέ ξεχωριστό καλοφτιαγμένο διαμέρισμα»³. Παρά τους εντατικούς ρυθμούς οικοδόμησης νέων κατοικιών, τα τελευταία 25 χρόνια, οί ελλείψεις είναι τόσο μεγάλες, ώστε ακόμα και τό 1981 περισσότερο άπό 20% των οικογενειών, πού ζουν σέ πόλεις μοιράζονται τους κοινόχρηστους χώρους τών σπιτιών τους (τουαλέτα, κουζίνα, μπάνιο κλπ.) μέ άλλες οικογένειες⁴. «Τώρα σχεδόν τό 80% του αστικού πληθυσμού ζει σέ ξεχωριστά διαμερίσματα»⁵.

Η υπόσχεση έξαλλου πριν 21 χρόνια τοϋ XXII συνεδρίου, πώς σέ δύο δεκαετίες ή ΕΣΣΔ θά εξασφαλίσει στους κατοίκους της «τό υψηλότερο στον κόσμο βιοτικό επίπεδο» δέν εκπληρώθηκε. Τό τελευταίο παραμένει *Ινα* άπό τα χαμηλότερα της Εύρωπης. Ενδεικτικό τοϋ χαμηλού επιπέδου είναι και τό διτ τό μεγαλύτερο μέρος τοϋ σοβιετικού εμπορίου άφορα είδη τροφίμων — τό 1978 52,2% τοϋ κύκλου εργασιών. Είναι γεγονός πώς τό ποσοστό σέ σύγκριση μέ τό 1955 (54,9%) και 1960 (54,4%)' παρουσίασε μείωση, όμως εξακολουθεί νά είναι πολύ υψηλό ακόμα και για χώρες μέσου επιπέδου ανάπτυξης.

Στό βιοτικό επίπεδο ή ΕΣΣΔ δέν μπορεί νά συγκριθεί διχ μόνο μέ τις προηγμένες Δυτικές χώρες, άλλα και μέ χώρες μέσου επιπέδου ανάπτυξης, δπως π.χ. τήν Ελλάδα, πού ανήκει στην κατηγορία τών λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρώπης. Άπό τήν αντιπαράθεση τών σοβιετικών στοιχείων, πού ήδη αναφέρθηκαν, μέ εκείνα της Ελλάδας προκύπτει πώς σέ τέτοιους βασικούς δείκτες, πού χαρακτηρίζουν τό επίπεδο διαβίωσης, δπως κατανάλωση κατά κάτοικο κρέατος, λαχανικών, φρούτων, κατοικήσιμος χώρος, αριθμός τηλεφωνικών συσκευών κ.ά., ή Ελλάδα σαφώς υπερέχει της ΕΣΣΔ². "Όσον άφορα τόν αριθμό τών ιδιωτικών αυτοκινήτων σέ

2. L. Danilov «Soviet five year plans M. 1980 p. 119

1. Υλικό XXII συνεδρίου ΚΚΣΕ M. 1961 σελ. 172

2. Τό πρόγραμμα του ΚΚΣΕ M. 1964 σελ. 94-95

3. Υλικό XXII συνεδρίου ΚΚΣΕ M. 1961 σελ. 172

4. «Πράβντα» 5.3.1981. σελ. 2

5. Α. Βίτορωφ. «Η κύρια φροντίδα «Νέοι Καιροί» 1982 Νο. 3 σελ. 5

1, «Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ» (1978 σελ. 437) και 1922-1972 σελ. 395)

2. Στην ΕΣΣΔ πχ. τό 1978 σέ 1.000 κατοίκους αναλογούσαν 98-99 τηλεφωνικές συσκευές (Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ 1978 σελ. 327) ήτοι περίπου 2,5 φορές λιγότερο άπ' διτ στην Έλλάδα.

αναλογία πληθυσμού, είτε τό επίπεδο εξυπηρέτησης, έδώ δέν είναι δυνατόν να γίνει καμιά σύγκριση.

4) Προοπτικές οικονομικού ανταγωνισμού ΕΣΣΔ και 'Ανατ. χωρών μέ ΗΠΑ και Δυτικές χώρες

Ή ανεύρεση συγκριτικών στοιχείων αποκλειστικά σοβιετικής προέλευσης, πού να αφορούν τήν διαχρονική εξέλιξη τών οικονομιών ΕΣΣΔ, ΗΠΑ και τών κυριοτέρων 'Ανατολικών και Δυτικών χωρών παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες, πού συχνά γίνονται ανυπέρβλητες.

Παρά τό γεγονός δι ή πληροφόρηση πού παρέχεται από πλευράς ΕΣΣΔ και ΚΟΜΕΚΟΝ είναι έλλιπής θά επιχειρηθεί ή εξέταση τής οικονομικής πορείας τών πιο πάνω χωρών μέ τή βεβαιότητα πώς μέ τά διαθέσιμα στοιχεία δίνεται ή δυνατότητα να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα.

Σύμφωνα μέ τις προβλέψεις τοῦ 'Ινστιτούτου τής Παγκόσμιας Οικονομίας και τών Διεθνών Σχέσεων, παρά τή μείωση τοῦ ρυθμού ανάπτυξης στή δεκαετία τοῦ '70, σέ σύγκριση μέ εκείνους τής δεκαετίας τοῦ '50 και '60, οί ρυθμοί ανάπτυξης τών Δυτικών χωρών μέχρι τό 1990 και 2000 «μπορούν να είναι ουσιαδεις»¹. Συγκεκριμένα προβλέπεται πώς μέχρι τό 2.000 τό ΑΕΠ τών ανεπτυγμένων Δυτικών χωρών δηλ. εκείνων τοῦ ΟΟΣΑ, θά αυξηθεί 2-2 ,3 φορές σέ σύγκριση μέ τό 1978, τής δέ βιομηχανικής παραγωγής 2-2,5 φορές².

Ή πιο πάνω αύξηση θεωρείται πραγματοποιήσιμη, ό δέ ακαδημαϊκός και μέλος τής ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ 'Ινοζέμτσεφ προειδοποίησε πώς δέν θά πρέπει να ύποτιμηθοῦν οί -δυνατότητες ανάπτυξης τών Δυτικών οικονομιών. «Θά ήταν λάθος... να υποτιμήσουμε τις μεγάλες δυνατότητες, πού διαθέτει ό σύγχρονος καπιταλισμός»³, υπογράμμισε ό ακαδημαϊκός και διευθυντής τοῦ ΙΜΕΜΟ. ΟΙ προβλέψεις τοῦ 'Ινστιτούτου Παγκόσμιας Οικονομίας και Διεθνών Σχέσεων Μόσχας συγκλίνουν ουσιαστικά μέ εκείνες τοῦ Ούγγρου ερευνητή Σιμαϊ, πού αναφέρει ό Σοβιετικός καθηγητής Σακναζάροφ. Συγκεκριμένα στή διάρκεια τών 22 χρόνων (1978-2000) για τήν παραγωγή τών προβλέψεων του ΙΜΕΜΟ και τήν αύξηση τοῦ ΑΕΠ τών βιομηχανικών χωρών τής Δύσης κατά 2-2,3 φορές απαιτείται μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης περίπου 3,6%, έναντι ρυθμοῦ 3,8% για τις ΗΠΑ και 4,4% για τις άλλες βιομηχανικές χώρες τής Δύσης, πού προβλέπονται από τον Σιμαϊ. Διαπιστώνεται επίσης πώς οί πιο πάνω ρυθμοί ανάπτυξης είναι ἴδιοι και μάλιστα υψηλότεροι εκείνων μέ τους όποιους αναπτύχθηκε στό Χ πεντάχρονο (1976-1980) και προβλέπεται να αναπτυχθεί στό ΧΙ (1981-1985) ή σοβιετική οικονομία (πίν. ΙΙ).

Ή από τή σύγκριση των ρυθμών ανάπτυξης τής σοβιετικής και αμερικανικής οικονομίας στους βασικότερους δείκτες στην περίοδο 1951-1978 προκύπτει μια σαφής

1. Θέσεις 'Ινστιτούτου Παγκόσμιας Οικονομίας και Διεθνών Σχέσεων, Μόσχας, "Ακαδημίας Επιστημών ΕΣΣΔ. «ΜΕΙΜΟ» 1979 Νο. 6 σελ. 31

2. .ΜΕΙΜΟ» 1979 Νο. 7 σελ. 17

3. .ΜΕΙΜΟ» 1979 Νο. 6 σελ. 15

υπεροχή της πρώτης απέναντι της δεύτερης.¹ Μέ την πάροδο όμως του χρόνου ή υ-περοχή της ΕΣΣΔ απέναντι στις ΗΠΑ και τις ισχυρότερες Δυτικές χώρες βαθμιαία μειώνεται και τείνει να εξαλειφθεί. Συγκεκριμένα ο ρυθμός ανάπτυξης της σοβιετι-κής οικονομίας ήταν στην περίοδο 1951-1974 πολύ ανώτερος εκείνου της αμερικα-νικής στην περίοδο 1951-1978 (8,2% έναντι 3,5%). Στην περίοδο όμως 1976-1981 ο ρυθμός ανάπτυξης της πρώτης έπεσε περισσότερο από 2 φορές στο 3,5% και λιγότε-ρο, πού είναι ο ρυθμός ανάπτυξης της δεύτερης για την περίοδο 1951-1978². Όπως εξάλλου φαίνεται από τον πίνακα VI στις τελευταίες δύο δεκαετίες στις κυριότερες¹ κατά σειρά, μετά τις ΗΠΑ, βιομηχανικές χώρες της Δύσης, ή άνοδος της παραγωγι-κότητας ήταν αρκετά υψηλή και συγκρίνονταν ευνοϊκά με εκείνη της ΕΣΣΔ.

Άπό τά υπάρχοντα στοιχεία προκύπτει ότι στην περίοδο 1963-1973 στην Ίαπωνία, Δυτ. Γερμανία και Γαλλία ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότη-τας εργασίας (8,7 για την πρώτη και 4,6 για τις άλλες δύο) ήταν σημαντικά υψηλό-τερος εκείνου της Σοβιετικής Ένωσης (3,9) στην τελευταία δεκαετία (1971-1980) και ακόμα υψηλότερος εκείνου (3,2) της τελευταίας πενταετίας 1976-1980) καθώς

ΠΙΝΑΚΑΣ VI

Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής παραγωγικότητας
εργασίας στην ΕΣΣΔ, Ίαπωνία, Δυτική Γερμανία και Γαλλία (%)

ΕΣΣΔ	Έτη	1961- 1970	1971- 1980	1976- 1980	1981
	Ρυθμός	Έτη	6,4*	3,9*	3,2*
		1963- 1973	1973- 1980		
Ίαπωνία	Ρυθμός	8,7	3,5		
Δυτ. Γερμανία		4,6	3,1		
Γαλλία		4,6	2,7		

* Υπολογισμοί στή βάση: Στατιστική επετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981 σελ. 23,33.

Πηγές: α). Μπ. Ντομπροβίνσκι. Τάσεις ανάπτυξης παραγωγικότητας εργασίας στην Ίαπωνία «ΜΕΙ-ΜΟ» 1981 No. 6 σελ. 88 β) «Πράβντα» 5.3.1981 σελ. 1 γ) «Νέοι Καιροί» 1982 No. 5 σελ. 24 5) Β. Ρι-μαλφ. Μέ αφορμή την οικονομική έκθεση του προέδρου των ΗΠΑ στο Κογκρέσο «Διεθνής ζώή» 1980, No. 6, σελ. 104.

1. Λαϊκή Οικονομία ΕΣΣΔ 1978 σελ. 51

2. Έκει

1. Η συμμετοχή των ισχυρότερων οικονομικά χωρών στο Άκαθάριστο προϊόν του ανεπτυγμένου Δυτικού κόσμου ήταν κατά σειρά ή ακόλουθη: (%) ΗΠΑ-37,7, Ίαπωνία-13,3, Δυτ. Γερμανία-10,4 και Γαλλία-8,3. Άκολουθούν ή Άγγλία-5,2, Ίταλία-4,8 και Καναδάς-3,9. «Διεθνής επετηρίδα 1981» Μ. 1981 σελ. 137.

καί εκείνου (2,5) του 1981. 'Ακόμα και στην περίοδο 1973-1980' ο ρυθμός της 'Ιαπωνίας και Δυτ. Γερμανίας (3,5 και 3,1 αντίστοιχα) ήταν περίπου ίδιος και υψηλότερος εκείνου της ΕΣΣΔ στην περίοδο 1976-1981 (3,1). Στην περίοδο 1951-1970 ο ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας στη βιομηχανία ήταν στην Ιαπωνία σχεδόν 2 φορές υψηλότερος της ΕΣΣΔ, ενώ στην περίοδο 1971-1974 ή διαφορά υπέρ της τελευταίας ήταν μικρή-μέσος ετήσιος ρυθμός 5,2% Εναντι 6,0%². Τα πιο πάνω στοιχεία δέν επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό, πώς ο συσχετισμός στό επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Δυτικών οικονομιών μεταβάλλεται ριζικά προς όφελος της ΕΣΣΔ.¹

Η σύγκριση ξέ άλλου τοῦ ρυθμοῦ ανάπτυξης τῆς παραγωγικότητας μεταξύ τῶν τριῶν κυριότερων, μετά τις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ χωρῶν τῆς Δύσης και τῆς ΚΟΜΕΚΟΝ αντίστοιχα, δείχνει πώς τήν τελευταία 20ετία ή μεταξύ τους διαφορά δέν είναι ουσιώδης. 'Αποβαίνει μάλιστα προς όφελος τῶν χωρῶν τῆς Δύσης. Συγκεκριμένα στις σπουδαιότερες 'Ανατ. χώρες ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης (%) τῆς παραγωγικότητας εργασίας παρουσίασε τήν ακόλουθη εξέλιξη στή δεκαετία 1961-1970 (σέ παρένθεση 1971-1980) 'Ανατ. Γερμανία — 4,5 (4,4) Τσεχοσλοβακία — 3,4 (3,9) και Πολωνία - 4,3 (5,0)².

Η αντιπαράθεση τοῦ πῶς πάνω ρυθμοῦ μέ εκείνον τοῦ πίνακα VI δείχνει πώς στή δεκαετία τοῦ '60 ή 'Ιαπωνία, Δυτ. Γερμανία και Γαλλία είχαν υπεροχή ενώ στή δεκαετία τοῦ '70 υπεροχή είχαν οί 'Ανατ. Γερμανία, Τσεχοσλοβακία και Πολωνία. "Αν όμως συγκριθοῦν σωρευτικά οί ρυθμοί τῶν πρώτων μέ εκείνων τῶν δευτέρων, τότε ή υπεροχή ανήκει στίς πρώτες. Ὑπολογισμοί στή βάση τῶν στοιχείων πού παρατέθηκαν αποκαλύπτουν πώς στην περίοδο 1963-1980 ή 'Ιαπωνία, Δυτ. Γερμανία και Γαλλία είχαν σωρευτικά μέσο ετήσιο ρυθμό 4,5%, έναντι 4,2% για τήν 'Ανατ. Γερμανία, Τσεχοσλοβακία και Πολωνία γιά τήν περίοδο 1961-1980.

Στον τομέα επίσης τῆς γεωργίας, ή ΕΣΣΔ καί οί 'Ανατ. χώρες στους ρυθμούς ανάπτυξης δέν παρουσιάζουν ουσιώδη διαφορά ἀπό τις Δυτικές χώρες. Σέ σύγκριση μέ τήν πενταετία 1966-1970 στίς πενταετίες 1971-1975 καί 1976-1980 γεωργική παραγωγή αυξήθηκε στην ΕΣΣΔ 13% καί 23% αντίστοιχα³.

Ἀπό τά πῶς πάνω συνάγεται διτ στή δεκαετία 1971-1980 ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης τῆς σοβιετικής γεωργίας ήταν σχεδόν ίδιος μέ εκείνον τῆς γεωργίας

1. Θα πρέπει νά ληφθεῖ ὑπ' ὄψη πώς ή δετία 1973-1980 ήταν γιά τις δυτικές χώρες περίοδος οικονομικής κρίσης καί ύφεσης. (Βλ. Γ. Σίσκοφ. Θα ἐπέλθει ἀνάκαμψη; «Νέοι καιροί» 1982 Νο. 12). Η ύφεση επιτάθηκε καί ἀπό τήν ενεργειακή κρίση, πού ἐπληξε ιδιαίτερα σκληρά χώρες, διως ή 'Ιαπωνία, Δυτ. Γερμανία, Γαλλία κ.ά., πού βρίσκονται σέ μεγάλη ενεργειακή ἐξάρτηση. Ἀντίθετα ή ΕΣΣΔ στην αναφερόμενη περίοδο ὄχι μόνο δέν δοκιμάστηκε, ἀλλά καί ευεργετήθηκε λόγω τῆς κατακόρυφης ἀόδου τῆς τιμῆς τῶν ενεργειακῶν υλῶν. Χρειαζεται νά ὑπομνησθεῖ διτ, διως ήδη αποδείχτηκε, οί τελευταίες αποτελοῦν τό κυριότερο εἶδος ἐξαγωγῆς τῆς ΕΣΣΔ καί συνιστοῦν τό 45% (1980) τοῦ συνόλου τῶν ἐξαγωγῶν τῆς.

2. Βλ. Τ. Chachaturon. The economy of the Soviet Union to-day «Progress» Μ. 1977. π. 177

1. Β. Πάνκιφ. Τά σαθρά κατασκευάσματα τῶν «κομπαρτιβίστων» (εκείνων πού συγκρίνουν τά οικονομικά συστήματα Τ.Φ.) «Νέοι καιροί» 1982 Νο. 7 σελ. 28.

2. Ὑπολογισμοί στή βάση: Στατιστική ἐπετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981 σελ. 19-34.

3.α) Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ. 1978 σελ. 34 β) Στατιστική ἐπετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981, σελ. 33.

των ανεπτυγμένων Δυτικών χωρών (2,1%) έναντι 2,0%" Παρόμοιο ρυθμό ανάπτυξης είχαν κατά μέσον δρο καί οι 'Ανατολικές χώρες².

'Υπολογίζεται διτι για να φτάσει ή σοβιετική δίαιτα το επίπεδο των ανεπτυγμένων δυτικών χωρών και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ορθολογικής νόρμας διατροφής «ό συνολικός όγκος τής γεωργικής παραγωγής³ θα πρέπει να αυξηθεί 2-2,5 φορές»⁴.

Δέν είναι εύκολο να προβλεφτεί πότε και εάν μέχρι τό τέλος τοῦ αἵωνα μας ή Σοβιετική Ένωση θά εξασφαλίσει για τον πληθυσμό της ένα επίπεδο διατροφής ανάλογα μέ τις απαιτήσεις τής ορθολογικής δίαιτας, κάτι πού οί λαοί τής Β. 'Αμερικής και τής κεντρο-δυτικής καί Β. Ευρώπης έχουν εδώ και αρκετές δεκαετίες εξασφαλίσει. Έάν όμως μέ τήν καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ή χώρα μπορούσε καί εξασφαλίσει επάρκεια τροφίμων, ή επάρκεια αυτή θά είναι ποσοτικής κυρίου μορφής.

Μέ τήν οξυτάτη έλλειψη τροφίμων πού αντιμετωπίζει σήμερα ή χώρα καί τήν επιτακτική ανάγκη να δοθεί οπωσδήποτε λύση στο πρόβλημα αυτό, φυσικό είναι οί προσπάθειες να στρέφονται στην εξασφάλιση τής αναγκαίας ποσότητας κι όχι τής ποιότητας. Κατά κανόνα ή ποιότητα δέν προηγείται τής ποσότητας άλλα έπεται. Σέ χώρες όμως όπως ή ΕΣΣΔ πού ή ποσότητα παίζει καί πολιτικο-ίδεολογικό ρόλο, ό πιο πάνω κανόνας παύει να έχει ακόμα καί εξαιρέσεις. Καί όπως ή ΕΣΣΔ κατέκτησε τήν πρώτη θέση στον κόσμο στον όγκο τής παραγωγής χάλυβα, μηχανημάτων, τόνων καί άλλων ειδών, όχι όμως καί στην ποιότητα τους, τό ίδιο μπορεί να συμβεί καί στον όγκο τής παραγωγής κρέατος, φρούτων, λαχανικών καί άλλων αγροτικών προϊόντων. Δέν χρειάζεται ν' αποδειχθεί πώς ή διαφορά ανάμεσα στην ανώτατη καί κατώτατη ποιότητα των πιο πάνω προϊόντων, όπως καί πολλών άλλων, είναι πολύ μεγάλη καί παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην ακριβή εκτίμηση των αποτελεσμάτων.

Μέ τις πιο πάνω προϋποθέσεις μπορεί να αναμένεται πώς ή αποτελεσματικότερη χρησιμοποίηση των παραγωγικών συντελεστών στη σοβιετική γεωργία θά επιτρέψουν τήν αύξηση τής παραγωγής καί τήν Ικανοποίηση των απαραίτητων αναγκών του πληθυσμού σε τρόφιμα.

Συγκεκριμένα ή απόδοση σιτηρών κατά στρέμμα προβλέπεται να ανέλθει σέ 200 χγρ. στην περίοδο 1981-1985 ή δέ μέση ετήσια παραγωγή σιτηρών να φτάσει τά 250-255 εκ τόν. στην περίοδο 1986-1990 καί να πλησιάσει γύρω στό 1990 τόν ένα τόνο περίπου κατ' άτομο'. (Τό 1980 ό πληθυσμός τής ΕΣΣΔ ήταν 267 εκ. άτομα, έναντι 242 τό 1970)². Τό 1982 έφθασε τά 270 εκατ.³

1. Διεθνής επετηρίδα 1981, Μ. 1981 σελ. 23

2. Στατιστική επετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981. σελ. 191. Λόγω τής μεγάλης επίδρασης των καιρικών συνθηκών, τά στοιχεία γιά τις μεταβολές τής γεωργικής παραγωγής θα απεικόνιζαν καλύτερα τήν πραγματικότητα αν δίνονταν σέ τετραετίες. 'Η στατιστική όμως των χωρών τής ΚΟΜΕΚΟΝ δέν βοηθάει πάντα προς αυτή τήν κατεύθυνση.

3. Λαμβάνεται ύπ' όψη ή αναμενόμενη αύξηση του πληθυσμού

4. V. Morozov. Op. cit. p. 213.

1. Agrarian relations in USSR. Μ. 1980. «Progress» p. 188.

2. Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ, 1972, σελ. 9. Στατιστική επετηρίδα ΚΟΜΕΚΟΝ 1981 σελ. 7

3. «Πράβντα» 24.5.1982.

Οί προοπτικές ωστόσο για τό προσπέρασμα των ΗΠΑ στον δγκο της παραγωγής, δέν είναι ενθαρρυντικές. Όπως ήδη αναφέρθηκε τό 1976-1978 ό δγκος της σοβιετικής γεωργικής παραγωγής συνιστούσε τό 85% εκείνου τής αμερικανικής, έναντι 65% τό 1909-1913'.

Έάν ή ΕΣΣΔ, παρά τήν εκμηχάνιση και τον εξηλεκτρισμό τής γεωργίας της καθώς και τήν επάνθρωσή της μέ πολυπληθές ειδικευμένο προσωπικό μπόρεσε σέ διάστημα 66 χρόνων να μειώσει τή διαφορά της από τίς ΗΠΑ μόνο στο πιο πάνω ποσοστό, τότε είναι αμφίβολο κατά πόσο θά μπόρεσει να επιτύχει καλύτερα αποτελέσματα στις προσεχείς δύο δεκαετίες και να προσπεράσει τίς ΗΠΑ.

Μέ βάση τά πιο πάνω ή πρόβλεψη πώς οί χώρες τής ΚΟΜΕΚΟΝ «τό πιθανότερο τό 1990-2000 θά προσπεράσουν στην κατά κάτοικο παραγωγή τίς προηγμένες χώρες» δέν φαίνεται νά έχει τή δυνατότητα νά πραγματοποιηθεί. Ό τρόπος διακυβέρνησης τών πρώτων και ή αντιμετώπιση τών οικονομικών τους προβλημάτων² δέν παρέχει τή δυνατότητα για τήν υλοποίηση αυτού τοῦ στόχου. Στη δοσμένη περίπτωση αναφερθεί, χωρίς ωστόσο νά μπόρει νά επιβεβαιωθεί, (οί λόγοι είναι ευνόητοι) πώς πολλοί από τους σοβιετικούς οικονομολόγους, πού ειδικεύονται στά θέματα τού οικονομικού συναγωνισμού μεταξύ τών δύο υπερδυνάμεων και γενικότερα τών δύο κοινωνικών συστημάτων, δείχνουν μεγάλο σκεπτικισμό και δέν συμμερίζονται τίς αισιόδοξες προβλέψεις για τήν έκβαση τοῦ συναγωνισμού υπέρ τής ΕΣΣΔ και τών σοσιαλιστικών χωρών. Ιδιαίτερα εκείνοι οί οικονομολόγοι πού έχουν τή δυνατότητα νά ταξιδεύουν στή Δύση, δέν διαβλέπουν καμιά δυνατότητα ή Σοβιετική Ένωση νά φτάσει τίς ΗΠΑ και τίς άλλες προηγμένες χώρες στην κατά κάτοικο παραγωγή και ιδιαίτερα σέ τέτοιο καθοριστικό δείκτη, όπως είναι ή παραγωγικότητα τής εργασίας. Είναι δυνατόν ωστόσο νά αναμένεται πώς μέχρι τό τέλος τοῦ αιώνα μας ή Σοβιετική Ένωση και οί 'Ανατολικές χώρες, μέ τήν καλύτερη αξιοποίηση τοῦ τεράστιου παραγωγικοῦ δυναμικοῦ πού διαθέτουν και τό ανέβασμα τής αποτελεσματικότητας τής οικονομίας τους θά βελτιώσουν τή θέση τους στο διεθνή οικονομικό χώρο και θά σμικρύνουν τήν απόσταση πού τίς χωρίζει από τίς προηγμένες χώρες. 'Η απόσταση όμως αυτή θά εξακολουθήσει νά είναι και τό 2000 αρκετά μεγάλη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ό καθοριστικός και τελικός στόχος τής σοβιετικής οικονομικής πολιτικής πού τέθηκε επίσημα πριν από 55 χρόνια —ή προσπέραση τών προηγμένων οικονομικά χωρών— δέν πραγματοποιήθηκε.

Στον όγκο τής κατ' άτομο παραγωγής (συνολικής, βιομηχανικής και γεωργικής), στην παραγωγικότητα τής εργασίας και στό βιοτικό επίπεδο ή Σοβιετική Ένωση

1. Λαϊκή οικονομία ΕΣΣΔ, 1978, σελ. 49.

2. "Αναφορικά μέ τα προβλήματα τών πιο πάνω χωρών και τόν τρόπο αντιμετώπισης τους βλ. Τ. Φακιολά «Ανάλυση Οικονομικής, Πολιτικής ΕΣΣΔ 'Ανατολικών χωρών» 'Αθήνα 1982, εκδ. «Σάκουλα». Επίσης του ίδιου. «Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ή Ενταξη τής Ελλάδας» 'Αθήνα 1969, εκδ. «Παπαζήση» Κεφ. Ι 11 («ΕΟΚ-ΚΟΜΕΚΟΝ»).

δέν έφτασε κι ούτε προβλέπεται, στον αιώνα μας, νά προσπεράσει τις προηγμένες χώρες.

Οί προβλέψεις για τους ρυθμούς ανάπτυξης της ΕΣΣΔ μέχρι το 2.000 δέν φαίνονται δυνατόν νά πραγματοποιηθούν γιατί είναι υπερδιπλάσιοι εκείνων μέ τους όποιους αναπτύχθηκε και αναμένεται νά αναπτυχθεί ή χώρα στην περίοδο 1976-1980 και 1981-1985. Τα πιο πάνω αφορούν, σέ γενικές γραμμές και τίς ευρωπαϊκές χώρες τής ΚΟΜΕΚΟΝ. Οί ρυθμοί ανάπτυξης τους πού προβλέπονται για τίς προσεχείς δύο δεκαετίες δέν φαίνεται δυνατόν νά μπορούν νά υλοποιηθούν.

Εΐναι, ωστόσο, δυνατόν νά αναμένεται πώς ή Σοβιετική Ένωση και οί 'Ανατολικές χώρες θά βελτιώσουν τή θέση τους στο διεθνή οίκονομικό χώρο και θα ελαττώσουν τήν απόσταση πού τίς χωρίζει από τίς βιομηχανικές χώρες της Δύσης. Όμως ή απόσταση αυτή θά εξακολουθήσει νά είναι αρκετά μεγάλη και στό τέλος τοῦ αιώνα μας.